

Andrzej Przegaliński

<https://orcid.org/0000-0002-6255-0417>

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

Ostatnie lata świata ziemiańskiego. Dobra ziemskie w Snopkowie i ich właściciele u schyłku II Rzeczypospolitej, w czasie II wojny światowej i w okresie powojennym. Studium przypadku

Abstrakt: Artykuł przedstawia historię dóbr ziemskich w podlubelskim Snopkowie i ich właścicieli u kresu Niepodległej, w dobie II wojny światowej i w okresie powojennym, przy czym rozważania dotyczące dziejów majątku w ostatnich latach II Rzeczypospolitej mają charakter wprowadzający. Podjęte w niniejszym opracowaniu wątki uzupełniają i znacznie rozszerzają tematykę, którą przed laty poruszyłem w jednej z książek poświęconych dobrom snopkowskim. Artykuł pokazuje losy ziemiaństwa na przykładzie pojedynczego zespołu majątkowego i losów konkretnej rodziny, która w historii Lubelszczyzny zapisała godne pamięci karty – przede wszystkim w dziedzinie działalności hodowlanej. Sądzę, że jest to uzasadnione, bo podobne przeżycia stały się udziałem ogółu ziemian. Tekst ma charakter pretekstowy i jako studium przypadku może stanowić przyczynek do dyskusji i badań komparatystycznych.

Słowa kluczowe: Lubelszczyzna, Snopków, reforma rolna, II wojna światowa, ziemiaństwo, Polska Rzeczpospolita Ludowa.

Abstract: The article presents the history of the landed estate at Snopków near Lublin and its owners from the end of the interwar era, through the Second World War, to the post-war period. The discussion of the estate's history in the final years of the Second Polish Republic is introductory. The themes explored in this study complement and significantly expand on the subject matter I addressed years ago in one of my books. This article examines the fate of the landed gentry through the example of a single estate and the experiences of a family that left a lasting mark on the history of the Lublin region, particularly in animal breeding. I believe this is justified because similar experiences were shared by all members of the

landed gentry. The text is pretextual and, as a case study, contributes to discussion and comparative research.

Key words: Lublin region, Snopków, land reform, Second World War, landed gentry, Polish People's Republic.

W przededniu wybuchu II wojny światowej dobra snopkowskie stanowiły własność Wacława Piaszczyńskiego herbu Ostoja, który na mocy postępowania spadkowego odziedziczył je po rodzicach: Kazimierzu Kwirynie zmarłym 7 czerwca 1933 r. i Zofii z Bobrowskich zmarłej 5 listopada 1935 r.¹ Stosowny wpis, potwierdzający niepodzielne prawa Wacława do całego majątku, został wciągnięty do hipoteki na mocy pełnomocnictwa Urzędu Opłat Stemplowych z 22 grudnia 1937 r. i na wniosek Wydziału Hipotecznego z 30 tego miesiąca².

Wacław Piaszczyński urodził się 22 maja 1893 r. W chwili obejmowania majątku był więc człowiekiem w pełni dojrzałym. Ten absolwent Prywatnej Ośmioklasowej Filologicznej Szkoły Męskiej Stanisława Śliwińskiego (tzw. Szkoły Lubelskiej), która w 1934 r. przyjęła za patrona króla Stefana Batorego, a później (na początku lat dwudziestych) student chemii na uniwersytecie w Nancy we Francji, nie posiadał wykształcenia rolniczego. Znał jednak doskonale potrzeby i bolączki Snopkowa. Za życia rodziców został wprowadzony w sprawy majątku, pomagał w kwestiach administracyjnych i wielokrotnie reprezentował Piaszczyńskich przed różnymi instytucjami. W dniu 24 lutego 1925 r. poślubił o dwa lata starszą Zofię Ksawerę Dobrucką herbu Doliwa, pochodzącą z rodziny inteligenckiej o szlacheckich korzeniach. Była ona córką Stanisława – naczelnego lekarza Szpitala św. Wincentego à Paulo w Lublinie i ordynatora tamtejszego oddziału chirurgicznego, a przy tym zawołanego społecznika i działacza politycznego, oraz Zofii Zuzanny z Bobrów – zamilowanej działaczki towarzystw: Dobroczynności i Higienicznego oraz organizatorki lubelskiego ruchu oświatowego. Przyszła pani Piaszczyńska studiowała nauki przyrodnicze na Uniwersytecie Jagiellońskim. Wedle przekazów rodzinnych była osobą bardzo muzykalną, doskonale grającą na fortepianie. Wykazywała również predylekcję do nauki języków obcych – ze

¹ Archiwum Parafialne Kościoła pw. św. Pawła w Lublinie, Akta zmarłych 1931–1938, Akty nr 125 i 238, nlb.; M. Jakubowska, *Piaszczyński Kazimierz*, w: *Ziemiańscy polscy XX wieku. Słownik biograficzny*, cz. 4, red. T. Epsztein et al., Warszawa 1998, s. 113, 115; E.H. Neiman, *Szlachta sieradzka XIX wieku. Herbarz*, 2017, <http://www.tpzp.pl/?herbarz-szlachty-sieradzkiej-xix-wieku,21> (dostęp: 10 III 2025), s. 516.

² Archiwum Sądu Rejonowego w Lublinie (dalej: ASL), Wydział Ksiąg Wieczystych (dalej: WKW), Dobra Snopków (dalej: DS), t. I, sygn. A4327A, Wykaz Hipoteczny, Dz. II, k. 3–3v; ibidem, Dz. III, k. 22Ev, 22F; ibidem, Dokumenty do dóbr Snopków, bez sygn., Zaświadczenie Urzędu Opłat Stemplowych w Lublinie, 10 VIII 1936, nlb.; ibidem, Odpis pełnomocnictwa Urzędu Opłat Stemplowych, 22 XII 1937, nlb.

swadą mówiła po niemiecku, francusku i rosyjsku. Młodziak ten został przyjęty przez obie rodziny w sposób bezkonfliktowy, nie wywołał też poruszenia w środowisku lubelskich ziemian. Z małżeństwa urodziła się dwójka dzieci: 24 czerwca 1927 r. syn Wacław Stanisław, 16 lutego 1929 r. córka Marta³.

Odziedziczony przez Wacława Piaszczyńskiego majątek należał swego czasu do lepiej zagospodarowanych na Lubelszczyźnie, miał też piękne tradycje związane z wieloletnią działalnością hodowlaną, której z pasją i znanstwem oddawali się jego przodkowie: dziad Antoni Bobrowski i ojciec Kazimierz. Nie wchodząc w szczegóły, napiszemy jedynie, że Snopków w postyczniowym pięćdziesięcioleciu i w latach późniejszych służył z zarodowej hodowli koni zaprzęgowo-karecianych, wierzchowych, a później remontowych półkrwi angielskiej, zyskał też czołowe miejsce w dziedzinie rasowego wychowu trzody chlewnej ras angielskich oraz owiec karakułów prowadzonych na tzw. skórki i futra na kozuszkę⁴.

W drugiej połowie lat trzydziestych to cenne dziedzictwo należało już jednak do przeszłości. Wacław Piaszczyński zmagał się wówczas z rozlicznymi problemami finansowymi będącymi m.in. konsekwencją nadmiernego zadłużenia dominium na przełomie XIX i XX w., tj. w dobie sprzyjającej koniunktury i hossy inwestycyjnej. Ta charakterystyczna „przypadłość” ziemianstwa zemściła się na finansowej kondycji Snopkowa i wielu innych dóbr w czasie I wojny światowej, a później w niezwykle trudnych latach Niepodległej. Narastająca z upływem czasu spirala zadłużenia, pomimo realizowanej zgodnie z ustawą o reformie rolnej parcelacji, prowadziła majątek ku katastrofie. Pogarszające się położenie Snopkowa potęgowały następstwa nieustannych trudności gospodarczych i permanentnego w II RP upośledzenia rolnictwa na rzecz przemysłu. Ciężyły też konsekwencje nadzwyczajnych płatności (daniny: majątkowa i leśna) oraz rosnących obciążeń podatkowych. Dla wielu zabójcze okazały się lata wielkiego kryzysu gospodarczego (1929–1935), kiedy to nadmiernie zadłużone majątki, w konfrontacji z załamaniem koniunktury parcelacyjnej, nie mogły liczyć na przyływ gotówki. Zahamowanie reformy

³ M. Jakubowska, *Piaszczyński Wacław*, w: *Ziemianie polscy...*, cz. 4, s. 115–117; *Prywatne Męskie Gimnazjum im. Stefana Batorego („Szkoła Lubelska”) w XXX-lecie*, Lublin 1936, s. 366; S. Wiśniewski, *Dobrucki Stanisław Antoni Walerian*, w: *Słownik biograficzny miasta Lublina*, t. 1, red. T. Radzik, J. Skarbak, A.A. Witusik, Lublin 1993, s. 72–73; E.H. Nejman, op. cit., s. 516.

⁴ Szerzej *vide*: L. Przanowski, *Rzut oka na stan hodowli koni w Lubelskiem*, „Gazeta Rolnicza” 1901, nr 25, s. 416–417; H. Wiercieński, *Opis statystyczny guberni lubelskiej*, Warszawa 1901, s. 286, 299–300; W. Pruski, *Hodowla zwierząt gospodarskich w Królestwie Polskim w latach 1815–1918*, t. 1–3, Warszawa 1967–1969, *passim*; A. Stasiak, Z. Bajda, *Hodowla świń na Lubelszczyźnie*, „Trzoda Chlewna” 2001, t. XXXIX, nr 8–9, s. 20; A. Przegaliński, *Dwór ziemiański na Lubelszczyźnie w epoce przemian gospodarczych i społecznych. (Dzieje dóbr Snopków w XIX i w I połowie XX wieku)*, Lublin 2016, *passim*; idem, *Ocalić od zapomnienia. Studia z dziejów ziemian z Jastkowa i okolic w XIX i XX wieku*, Lublin 2026, s. 89–131; L. Zugaj, *Aktywność gospodarza mieszkańców gminy Jastków do 1939 roku*, Jastków 2021, s. 50–54.

rolnej stanowiło poważny cios dla ogółu produkcji rolniczej – oznaczało bowiem drastyczny spadek dochodów nie tylko ziemiaństwa, ale i chłopów, czyli potencjalnych nabywców parcelowanej ziemi. Snopków, wielokrotnie wystawiany przez Towarzystwo Kredytowe Ziemskie (TKZ) na przymusowe licytacje, w połowie lat trzydziestych „tonął” w pasywach⁵.

Wacław Piaszczyński przystąpił wprawdzie do porządkowania finansów dominium, ale były to środki zaradcze, które ostatecznie nie dźwignęły majątku z zapaści. Poszukując pieniędzy i oszczędności, ograniczył, a wkrótce potem zwinął zarodową hodowlę świń i koni półkrwi angielskiej. Na niewielką skalę zajmował się jedynie wychowem koni arabskich. „Stado Łuka”, bo taką nazwę nosiła wówczas stadnina, uczestniczyło w wyścigach konnych urządzanych na torze w Lublinie, ale znaczących sukcesów nie odnosiło. W majątku ostała się natomiast owczarnia karakułów⁶.

Korzystając ze zwyżkującej koniunktury w rolnictwie, stymulowanej w latach 1936–1939 polityką deflacyjną⁷, zwrócił się ku parcelacji. Warto w tym miejscu dodać, że zgodnie z nieformalnym porozumieniem politycznym piłsudczyków z przedstawicielami środowiska konserwatywno-ziemiańskiego, zawartym w wyniku spotkań w Nieświeżu i Dzikowie oraz Jabłonowie w Galicji Wschodniej (1926–1927), realizacja ustawy o wykonaniu reformy rolnej opierała się w znacznej mierze na parcelacji dobrowolnej z pominięciem wykupu przymusowego⁸. W następstwie przekształceń własnościowych

⁵ W. Grabski, *Dwa lata pracy u podstaw państwowości naszej (1924–1925)*, Warszawa 1937, s. 197–204; J. Łukasiewicz, *Krach na giełdzie. Zarys historii kryzysów ekonomicznych*, Warszawa 1967, s. 118, 126, 134, 156–157; M. Mieszczankowski, *Rolnictwo II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1983, s. 39, 339–340; I. Kostrowicka, Z. Landau, J. Tomaszewski, *Historia gospodarcza Polski XIX i XX wieku*, Warszawa 1985, s. 283–287, 311–320; W. Roszkowski, *Gospodarcza rola większej prywatnej własności ziemskiej w Polsce 1918–1939*, Warszawa 1986, s. 103, 110; idem, *Rolnictwo i leśnictwo*, w: *Problemy gospodarcze II Rzeczypospolitej*, red. K. Kozłowski, Warszawa 1989, s. 108, 129, 133; K. Konopka, *Konieczność reform agrarnych w Drugiej Rzeczypospolitej Polskiej (1918–1939)*, „Economics and Management” 2009, t. I, s. 8–9, 13–15; R. Jastrzębski, *Reforma rolna po drugiej wojnie światowej. Ustawodawstwo państwa polskiego*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2018, t. LXX, z. 1, s. 118; A. Przegaliński, *Dwór ziemiański...*, s. 323–330; idem, *Blaski i cienie pierwszych lat Niepodległej. Dzieje dóbr Snopków w latach 1918–1925*, w: *Jastków i okolice w walce o wolną i niepodległą. Ludzie, miejsca, wydarzenia*, red. C. Taracha, Lublin 2018, s. 31–46.

⁶ W. Pruski, *Dwa wieki polskiej hodowli koni arabskich (1778–1978) i jej sukcesy na świecie*, Warszawa 1983, s. 243, 266; M. Jakubowska, *Piaszczyński Wacław...*, s. 115; A. Przegaliński, *Dwór ziemiański...*, s. 336–337, 347, 349.

⁷ H i T. Jędruszczak, *Ostatnie lata II Rzeczypospolitej (1933–1939)*, Warszawa 1970, s. 175–176.

⁸ Szerzej *vide*: Sz. Rudnicki, *Walka sanacji o ziemiaństwo – rozmowy Sławka z ziemianami (wrzesień–grudzień 1927 r.)*, w: *Historia XIX i XX wieku. Studia i szkice. Prace ofiarowane Henrykowi Jabłońskiemu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. A. Garlicki, J.R. Szafflik, M. Wojciechowski, Wrocław–Warszawa–Kraków 1979, s. 182–195; A. Kasiarz, *Zjazd w Dzikowie w 1927 roku*, „Prace Historyczno-Archiwalne” 2020, t. XXXII, s. 97–108; B. Piętka, *Reforma rolna 1944, czyli koniec polskiego feudalizmu*, „Przegląd” 2024, nr 37, s. 28.

w latach 1936–1938 Snopków został uszczuplony o 252 ha i w przededniu wojny liczył nieco ponad 257 ha powierzchni ogólnej. Pozyskiwane tą drogą kapitały pozwoliły Piaszczyńskiemu spłacić całe zadłużenie wobec banków (Banku Gospodarstwa Krajowego, Zjednoczonego Banku Ziemiańskiego i Banku Związku Spółek Zarobkowych) oraz Komunalnej Kasy Oszczędności Powiatu Lubelskiego. Uregulował też zaległości podatkowe na rzecz Skarbu Państwa, wierzytelności wobec osób prywatnych i część długów przynależnych TKZ⁹.

W ostatnich latach Niepodległej dziedzic przystąpił również do modernizacji majątku – usprawnił uruchomioną przed laty przez ojca gorzelnię, a w 1938 r. zamówił projekt i rozpoczął budowę młyna. Idąc z duchem czasu, rozbudował też park maszynowy, nabywając m.in. dwa duże ciągniki marki Lanz Bulldog. Z jego osobą należy również wiązać podjęte u schyłku lat trzydziestych prace związane z przebudową wschodniego skrzydła pałacu. Zakres wykonanych robót nie jest nam jednak znany, wiadomo jedynie, że nie zostały one ukończone. W przededniu wybuchu wojny dobra snopkowskie opierały się na uprawie zbóż i ziemniaków, które sprzedawano na rynku lub przerabiano w gorzelnii, oraz na plantowaniu buraków cukrowych zbywanych w większości do Cukrowni i Rafinerii „Lublin”. Pewien dochód przynosił także wspomniany wyżej wychów koni arabskich i owiec karakułów. Nieznane bliżej, choć raczej mizerne zyski czerpano z hodowli ryb, która wraz ze stawami miała głównie charakter krajobrazowo-reprezentacyjny¹⁰.

Spływające od nabywców działek pieniądze, wespół z dochodami pozyskiwanymi z innych źródeł, pomnażały aktywa, nie były jednak w stanie pokryć wszystkich wydatków i zobowiązań dworu. Największe obciążenie stanowiły dwie pożyczki na rzecz TKZ. Zgodnie ze stanem przypadającym na koniec stycznia 1937 r., pierwsza z nich, na mocy dokonanej w Polsce w latach 1932–1936 konwersji złotych wierzytelności długoterminowych¹¹, opiewała na 310 800 zł¹²; kolejna, poręczona przez Skarb Państwa, w oparciu

⁹ Archiwum Państwowe w Lublinie (dalej: APL), Starostwo Powiatowe Lubelskie, sygn. 1240, k. 38–38v; ibidem, sygn. 1244, k. 50v–51; ASL, WKW, DS, t. I, Wykaz Hipoteczny, Dz. IV, k. 70, 70C, 70H; ibidem, Dokumenty do dóbr Snopków, Wypis aktu zeznanego przed Julianem Siennickim notariuszem przy Wydziale Hipotecznym Sądu Okręgowego w Warszawie, 21 XI 1936, nlb.

¹⁰ Archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Lublinie (dalej: AWUOZ), M. Niedzielska, „Zespół pałacowo-parkowy w Snopkowie. Dokumentacja historyczna”, mps, Lublin 1985, s. 41; M. Jakubowska, *Piaszczyński Waclaw...*, s. 115; L. Zugaj, *Dzieje Jastkowa i okolic od zarania do 1939 roku*, Lublin 2000, s. 153; idem, *Aktywność gospodarcza...*, s. 60; A. Przeglasiński, *Dwór ziemiański...*, s. 349.

¹¹ „Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej” (dalej: Dz.U.), 1932, nr 94, poz. 810, s. 1955–1956; ibidem, 1933, nr 39, poz. 314, s. 752–755; ibidem, 1936, nr 94, poz. 841, s. 1950–1951; *Przerachowanie listów zastawnych Tow. Kredytowego Ziemskiego*, „Gazeta Rolnicza” 1934, nr 27–28, s. 789–790.

¹² ASL, WKW, DS, t. I, Wykaz Hipoteczny, Dz. IV, k. 70G-J; ibidem, Dokumenty do dóbr Snopków, Pismo Dyrekcji Głównej Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego do Stanisława

o rozporządzenie prezydenta RP z 12 czerwca 1934 r. o wierzytelnościach w walutach zagranicznych¹³, została także przerachowana i wynosiła 1900 dolarów¹⁴. Z terminowym regulowaniem należności Piaszczyński miał nieustanne problemy, co skutkowało wystawianiem Snopkowa na kolejne sprzedaże przymusowe. Przed wojną ostatnia licytacja została ogłoszona na mocy decyzji Dyrekcji Głównej TKZ w Warszawie z 17 lutego 1939 r. Jej termin wyznaczono na 10 października. Nieopłacone sumy od wspomnianych wyżej pożyczek wynosiły 17 788 zł i 120 dolarów¹⁵. Co więcej, zaczęły znów rosnąć długi z tytułu zaległości podatkowych i naliczonych od nich odsetek – w maju tego roku Urząd Skarbowy w Lublinie zabezpieczył na hipotece Snopkowa 8224 zł 54 gr na rzecz Skarbu Państwa¹⁶. W historii majątku ożywały więc upiory z nieodległej przeszłości, których przebudzenie nie wróżyło pomyślnych widoków na przyszłość.

W lata II wojny światowej wkraczał Snopków – tak jak większość majątków należących do wielkiej własności ziemskiej – pogrążony w pasywach. Pożoga wojenna dotknęła dobra, które mimo wszystko z mozołem dźwigały się z wieloletnich tarapatów finansowych i przechodziły proces modernizacji. Na tle ogółu ziemian Piaszczyński jawił się jako człowiek skromny i pracowity. W międzywojniu jego postawa nie była powszechna – kontrastowała zwłaszcza z postępowaniem młodego (młodszego) pokolenia. Ludzie ci byli często bezideowi, a za powierzchownym i bezrefleksyjnym kultywowaniem szlachecko-ziemiańskich obyczajów krył się zbyt konsumpcyjny styl życia powiązany z brakiem troski o posiadane dobra i dorobek przodków¹⁷.

W pierwszych dniach września 1939 r., być może w czasie zmasowanego bombardowania Lublina przeprowadzonego 9 tego miesiąca, majątek został ostrzelany przez lotnictwo hitlerowskiego najeźdźcy. Snopków szczęśliwie

Jabłonowskiego delegowanego Dyrekcji Głównej Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego, 21 I 1937, nlb.

¹³ Dz.U., 1934, nr 59, poz. 509, s. 995–1000.

¹⁴ ASL, WKW, DS, t. I, k. 70G-J; A. Przegaliński, *Dwór ziemiański...*, s. 345.

¹⁵ ASL, WKW, DS, t. II, sygn. A 4328, Wykaz Hipoteczny, Dz. III, s. 54; ibidem, Dokumenty do dóbr Snopków, Warunki licytacyjne sprzedaży dóbr na żądanie Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego, 25 II 1939, nlb.; ibidem, Pismo Dyrekcji Głównej Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego, 25 IV 1939, nlb.

¹⁶ Ibidem, Dokumenty do dóbr Snopków, Pismo Urzędu Skarbowego w Lublinie do Wydziału Hipotecznego Sądu Okręgowego w Lublinie, 24 V 1939, nlb.; ibidem, Pełnomocnictwo Urzędu Skarbowego w Lublinie dla Marii Tomaszewskiej, 24 V 1939, nlb.

¹⁷ J. Stecki, *W obronie prawdy*, Warszawa 1928, s. 35–37; H. i T. Jędruszczak, op. cit., s. 113–114; W. Mich, *Ideologia polskiego ziemiaństwa 1918–1939*, Lublin 2000, s. 27; J.E. Leśniewska, *Łańcuchów. Dobra ziemskie i ich właściciele (XIV–XX w.). Od Kuropatwów do Steckich*, Lublin 2016, s. 350; eadem, *Dobra ziemskie Łęczna i majątki w okolicach Łęcznej w dwudziestoleciu międzywojennym. Przemiany własnościowe, gospodarcze i społeczne*, w: *Dzieje biurokracji. Ziemiaństwo i biurokracja*, t. 11, red. M. Kruszyński i T. Osiński, Lublin 2020, s. 152–153.

znacząco nie ucierpiał, zniszczono natomiast wiele okolicznych gospodarstw chłopskich¹⁸.

Z chwilą wybuchu wojny dominium nad Ciemięgą, tak jak wiele innych posiadłości ziemiańskich na Lubelszczyźnie, stało się miejscem schronienia dla uciekinierów i osób wysiedlonych¹⁹ oraz „etapem” postojowym dla oddziałów wojska polskiego wycofujących się po 17 września (w myśl dyrektywy ogólnej naczelnego wodza) w kierunku Rumunii i na Węgry. Nieco wcześniej, w dniach od 9 do 10 września, kwaterował w Snopkowie sztab Armii „Prusy” wraz z gen. Stefanem Dąbem-Biernackim²⁰. Wedle rodzinnych przekazów, w latach 1939–1942 majątek był azylem, niekiedy długotrwałym, dla wielu wygnańców oraz zbiegów ukrywających się przed Niemcami. Waclaw Piaszczyński za przykładem innych ziemian włączył się również do pracy w konspiracji, którą wspierał przede wszystkim finansowo. Znaczniejszej roli na tym polu jednak nie odegrał. Z całą pewnością nie zajmował eksponowanego stanowiska w strukturach komitetów i delegatur Rady Głównej Opiekuńczej na Lubelszczyźnie²¹.

Wspomniane wyżej działania o charakterze pomocowym, opiekuńczym i „podziemnym” ułatwiał fakt, że Snopków był wówczas majątkiem względnie niezależnym. Uniknął w każdym razie losu wielu innych dóbr, które na terenach wcielonych do Rzeszy zostały natychmiast skonfiskowane, jak i tych, które w Generalnym Gubernatorstwie (GG), na mocy tzw. Ordynacji Konfiskacyjnej (nazywanej też Deklaracją Sekwestracyjną) wydanej 24 stycznia 1940 r. przez generalnego gubernatora Hansa Franka, dostały się pod Liegenschaft, czyli

¹⁸ M. Jakubowska, *Piaszczyński Waclaw...*, s. 116; T. Radzik, *W okresie okupacji niemieckiej 1939–1944*, w: T. Radzik, W. Śladkowski, G. Wójcikowski, W. Wójcikowski, *Lublin. Dzieje miasta*, t. 2: *XIX–XX wiek*, Lublin 2000, s. 242.

¹⁹ Szerzej *vide*: M. Soborska, *Szkice z dziejów Kluczkowic*, Lublin 1998, s. 327–328; W. Włodarczyk, *Bratów Marii Kleniewskiej*, w: M. Kleniewska, *Wspomnienia*, oprac. W. Włodarczyk, Wilków 2002, s. 157; E. Wierzbicka, *Marta z Budnych Łosiowa (1898–1969) i jej dwór w Niemczech w latach 1939–1944*, w: *Ziemiaństwo na Lubelszczyźnie III*, t. 1, red. H. Łaskiewicz, Lublin 2007, s. 354–355; K. Rostworowski, *Zmierzch Gałęzowa*, oprac. S.J. Rostworowski, Lublin 2007, s. 175–177; T. Rostworowska, *Za szlakiem mojego życia*, oprac. S.J. Rostworowski, B. Rostworowska, Lublin 2013, s. 229–240.

²⁰ A. Sikorski, *Kampania wrześniowa na Lubelszczyźnie. Zarys ogólny*, cz. 1, Lublin 1966, s. 47–48, 121–122; L. Głowacki, *Działania wojenne na Lubelszczyźnie w roku 1939*, Lublin 1976, s. 65, 77; L. Głowacki, A. Sikorski, *Kampania wrześniowa na Lubelszczyźnie. Działania wojenne*, Lublin 1966, s. 43; R. Bałabuch, A. Łuczyński, *Rezydencje magnackie i dwory szlacheckie Lubelszczyzny*, cz. 3: *Powiaty: chełmski, krasnostawski, lubelski i świdnicki*, Dęblin 2011, s. 125; *Z dziejów Snopkowa*, „Gazeta Jastkowska” 2024, nr 2, s. 9.

²¹ M. Jakubowska, *Piaszczyński Waclaw...*, s. 116. O działalności pomocowej ziemian lubelskich w latach II wojny światowej szerzej *vide*: J. Kłapeć, *Ziemiaństwo lubelskie i ich udział w pracach Rady Głównej Opiekuńczej w okresie okupacji niemieckiej 1939–1944*, w: *Studia z dziejów ziemian 1795–1944*, red. A. Kopruckowiak, Lublin 2005, s. 267–286; A. Łoś, *Styl życia ziemiaństwa polskiego po II wojnie światowej*, Lublin 2008, s. 23.

zarząd administracyjny niemiecki²². Nie zmieniało to rzecz jasna faktu, że majątek, tak jak większość nomenklatur ziemiańskich w GG, został objęty systemem kontroli produkcji i przymusowych powinności kontyngentowych. Były one bez wątpienia dokuczliwe, niemniej do 1941 r. polityka ta nie miała jeszcze charakteru bezwzględnie opresyjnego i rujnującego²³.

Pomimo tych utrudnień i kontrolowanej odgórnie samodzielności, Piaseczyński nie tylko sprawnie gospodarował, ale i wznowił proces parcelacji. W latach 1940–1941 rozwój gubernialnego przemysłu, a zwłaszcza rolnictwa, stymulowała koniunktura wojenna wpływająca z doraźnych potrzeb wzmocnienia potencjału militarnego i zaopatrzeniowego Niemiec i – szerzej – z rozważanego planu trwałego związania tych ziem z Wielką Rzeszą. Dystrykt lubelski, jako obszar dający rolniczą nadwyżkę, miał stać się fundamentem dla całej gospodarki żywnościowej GG. Frank nazywał nawet międzyrzecze Wisły i Bugu „kręgosłupem gospodarki rolnej w Generalnym Gubernatorstwie”²⁴. Zgodnie z założeniami polityki gospodarczej lansowanymi przez Hermana Göringa, które nad Wisłą promował wraz z generalnym gubernatorem jego zastępcą Arthur Seyss-Inquart, prowadzenie wielkich operacji wojennych wymagało wprzęgnięcia wytwórczości podbitych krajów do wzmożonej produkcji zbrojeniowej i agrotechnicznej. Winna temu służyć m.in. intensyfikacja rolnictwa wsparta nakładami inwestycyjnymi. Przebudowa i modernizacja, oparta w GG w znacznej mierze na wielkiej własności ziemskiej, miała zwieliokrotnie zaplecze żywnościowe Niemiec i przygotować grunt pod przyszłą germanizację i kolonizację tego obszaru. Nad Wisłę zaczęto sprowadzać maszyny i narzędzia rolnicze, nawozy mineralne, nowe odmiany zbóż i roślin okopowych. Wysiłki te, przy czasowym ograniczeniu powinności kontyngentowych, zmierzały też do zwiększenia pogłowia zwierząt zarodowych, hodowli ryb, pszczoł i drobiu oraz do przyspieszenia prac melioracyjnych i komasacyjnych. W zakresie preferencji finansowych przewidywano objęcie majątków dygresją podatkową oraz systemem dogodnych kredytów na zakup niezbędnych utensyliów (maszyn i narzędzi rolniczych, ziarna siewnego, nawozów sztucznych, opału, benzyny czy nafty)²⁵.

²² Cz. Madajczyk, *Polityka III Rzeszy w okupowanej Polsce*, t. 2, Warszawa 1970, s. 30–31; M. Klusek, *Związki funkcjonalne Natolina z wilanowską nieruchomością ziemską podczas II wojny światowej w świetle materiałów źródłowych*, „Krakowskie Studia Małopolskie” 2012, nr 17, s. 446; M. Turzyński, *Rachunkowość uwikłana w grabież. Przykład przedsiębiorstw objętych zarządkiem powierniczym w Generalnym Gubernatorstwie*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości” 2023, t. XLVII, nr 1, s. 180.

²³ Z. Mańkowski, *Lata wojny i okupacji 1939–1944*, w: *Dzieje Lubelszczyzny*, t. 1, red. T. Mencil, Warszawa 1974, s. 831; J. Gapys, *Stosunek ziemiaństwa do okupanta niemieckiego w dystrykcie radomskim 1939–1945*, „Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis. Studia Historica” Folia 3, 2001, t. I, s. 153.

²⁴ Cit. per: Z. Mańkowski, *Lubelszczyzna w latach drugiej wojny światowej (charakterystyka ogólna, rola historyczna, stan badań i postulaty badawcze)*, „Rocznik Lubelski” 1969, t. XII, s. 14.

²⁵ Z. Mańkowski, *Lata wojny...*, s. 830–831; Cz. Madajczyk, op. cit., t. 1, Warszawa 1970, s. 512–514, 560–563; S. Iwaniak, *Straty materialne ziemian województwa kieleckiego*

W latach 1940–1941 Piaszczyński rozparcelował między drobnych nabywców 35 ha 725 m² (w ten sposób powstała Kolonia Snopków nr 15)²⁶, zamknął też sprawy parcelacyjne sprzed wojny. Jeśli idzie o tę ostatnią kwestię, to w oparciu o wydane w połowie listopada 1940 r. zezwolenie TKZ, na bazie rozparcelowanego w 1937 r. areалу 80 ha 3690 m², wyodrębniono Kolonię Snopków nr 16. Stosowną adnotację wniesiono do księgi wieczystej na mocy aktu z 12 grudnia i decyzji Urzędu Hipotecznego z 30 tego miesiąca. Kilka miesięcy później, zgodnie z wnioskiem złożonym 24 marca 1941 r., przyłączono do Kolonii obszar 7729 m², co razem dało 81 ha 1419 m² ziemi. Był to ostatni wpis parcelacyjny naniesiony do snopkowskiej księgi wieczystej za czasów Wacława Piaszczyńskiego. Po kilku dniach, stosownie do decyzji Urzędu Hipotecznego z 31 marca, odpowiednią adnotację wprowadzono do hipoteki Kolonii Snopków nr 16. W wyniku omówionych wyżej przekształceń własnościowych powierzchnia dóbr zmniejszyła się do 222 ha 1010 m², czyli 222,1 ha²⁷.

Dzięki uporządkowaniu spraw prawnych i własnościowych oraz w następstwie spływających od nabywców działek pieniędzy, dziedzic spłacił niemałą część zadłużenia w TKZ. W październiku 1940 r. Dyrekcja Główna upoważniła delegowanego Stanisława Radzkiego do zeznania w księdze wieczystej wniosku o wykreślenie z hipoteki 18 000 zł i 82 800 zł z tytułu kredytów, które, jak pamiętamy, stanowiły część większej sumy opiewającej po konwersji na 310 800 zł²⁸. Logiczną konsekwencją tych spłat stało się także usunięcie z księgi wieczystej ostrzeżenia o wyznaczonej na 10 października 1939 r. licytacji, co zapisano na mocy wniosku z 18 grudnia 1940 r. i wciągnięto do akt zgodnie z decyzją Urzędu Hipotecznego z 30 tego miesiąca²⁹.

Skądinąd wiemy, że w szerszej perspektywie wspomniane wyżej następstwa spłat i wykreśleń hipotecznych nie miały już dla majątku, jako dziedzictwa Piaszczyńskich, większego znaczenia. Były to bowiem ostatnie lata bytności

w wyniku II wojny światowej, w: Aktywność gospodarza ziemiaństwa w Polsce w XVIII–XX wieku, red. W. Caban, M.B. Markowski, Kielce 1993, s. 193–194; A. Łoś, M. Łoś, *Życie majątku ziemiańskiego w Generalnym Gubernatorstwie w latach 1939–1945*, w: *Ziemiaństwo na Lubelszczyźnie V*, red. H. Łaszkiewicz, Lublin 2012, s. 200; J. Gapys, *Niemiecka polityka gospodarcza wobec ziemiaństwa w Generalnym Gubernatorstwie w latach 1939–1945*, „Journal of Humanities and Social Sciences” 2020, nr 1, s. 88–93; J. Gapys, M. Nowak, *Polityka niemieckich i radzieckich okupantów wobec polskiego ziemiaństwa w latach II wojny światowej*, „Roczniki Humanistyczne” 2009, t. LVII, z. 2, s. 209–210.

²⁶ APL, Hipoteka w Lublinie, Snopków Kolonia nr 15, sygn. 1/2605, Wykaz Hipoteczny, Dz. I, k. 1–2; ibidem, DS, t. II, sygn. A4328, Zbiór Dokumentów, s. 1–2, 3–4; ASL, WKW, DS, t. II, Wykaz Hipoteczny, Dz. I, s. 3.

²⁷ ASL, WKW, Snopków Kolonia nr 16, sygn. A4345, Wykaz Hipoteczny, Dz. I, s. 2, Dz. II, s. 15; ASL, WKW, DS, t. II, Wykaz Hipoteczny, Dz. I, s. 3–4; A. Przegaliński, *Dwór ziemiański...*, s. 353.

²⁸ ASL, WKW, Dokumenty do dóbr Snopków, Pismo TKZ w Warszawie do Stanisława Radzkiego delegowanego Dyrekcji Głównej, 19 X 1940, nlb.; ibidem, Pismo TKZ w Warszawie do Stanisława Radzkiego delegowanego Dyrekcji Głównej, 24 X 1940, nlb.

²⁹ Ibidem, DS, t. II, Wykaz Hipoteczny, Dz. III, s. 54.

rodziny w Snopkowie. Począwszy od połowy 1941 r. dobra stały się obiektem baczniejszego zainteresowania Gestapo i SS, podejrzewających domowników o ukrywanie przestępców, Żydów i kontakty z podziemiem niepodległościowym. Trudne i niebezpieczne rozmowy prowadziła z Niemcami Zofia Piaszczyńska, ratując przed uwięzieniem bliskich i obcych sobie ludzi. Przewidując utratę majątku, Piaszczyńscy wysłali część cennych obrazów, mebli i rodzinnych pamiątek do Warszawy. Znalazły one schronienie w domu Julii Piaszczyńskiej (siostry Waclawa), która mieszkała we własnej kamienicy przy ulicy Wspólnej³⁰.

Ów czas niepewności i narastającego zagrożenia zbiegł się z pogorszeniem położenia rolnictwa. Jak trafnie napisał Zygmunt Mańkowski: „[Propagowana przez okupanta polityka rolna załamała się] pod wpływem komplikującej się sytuacji ogólnej, rujnujących nakazów władz centralnych III Rzeszy oraz sposobów ich realizacji. W każdym razie już od 1941 r. okupant przystąpił zdecydowanie do polityki ekstensywnej, a następnie rabunkowej i rujnującej”³¹.

Przymusowymi dostawami i rekwizycjami, egzekwowanymi w sposób bezwzględny, objęto wówczas większość wytworów gospodarstwa wiejskiego na czele ze zbożami i ich pochodnymi (słomą i sianem), ziemniakami, burakami cukrowymi, mlekiem, jajami i żywym inwentarzem – zwłaszcza bydłem, które rabowano masowo. Obciążenia kontyngentowe zaczęły przy tym narastać w sposób lawinowy, co było szczególnie widoczne w przypadku zbóż³². W takich realiach gospodarka rolna została objęta skrupulatnym i szczególnie dokuczliwym nadzorem. Okupant zajmował się drobiazgową kontrolą zwierząt hodowlanych – w tym przede wszystkim trzody chlewnej i bydła. Na przełomie 1941/1942 r. wprowadzono obowiązek koczycowania świń, owiec i krów, co miało zapobiec sprzedaży na wolnym rynku. Nakaz ten był rygorystycznie przestrzegany, a za samowolne zabicie własnego zwierzęcia groziły rozliczne kary – z więzieniem łącznie. Za pośrednictwem różnych rozporządzeń i ograniczeń wzbraniano m.in. mielenia zboża na mąkę i produkcji śmietany, limitowano też zużycie mleka na potrzeby własne. Jednocześnie dla pokornych i wywiązujących się z podwyższanych co roku limitów przeznaczano „premie” rzeczowe i zapłaty w gotówce, które stanowiły pewną, choć niewielką część dochodów. W zestawieniu z wysokimi i rosnącymi cenami na wolnym rynku rekompensaty te nie pokrywały nawet 20% wartości produktów. Równocześnie kwitł nielegalny obrót towarami i usługami, gdzie ceny były kilkakrotnie wyższe od oficjalnych. Okupant tolerował „czarny rynek” – uzyskiwane w ten

³⁰ M. Jakubowska, „Piaszczyński Waclaw herbu Ostoja”, mps ze zbiorów rodzinnych Jacka Jakubowskiego, s. 5; eadem, *Piaszczyński Waclaw...*, s. 116.

³¹ Z. Mańkowski, *Lata wojny...*, s. 832.

³² O ile w 1940 r. kontyngent zbożowy w GG wyniósł 383 tys. ton, to już rok później 685 tys. ton, a w 1942 r. 1,200 mln ton. *Vide*: I. Kostrowicka, Z. Landau, J. Tomaszewski, op. cit., s. 425; M. Machalek, *Przemiany polskiej wsi w latach 1918–1989*, „Klio” 2013, t. XXVI, s. 65.

sposób dochody pozwalały bowiem na szybką odbudowę gospodarki (pracującej na potrzeby Rzeszy) ze zniszczeń wojennych. Całość spraw dotyczących wsi została już uprzednio podporządkowana Kreislandwirtom (nazywanym potocznie Landwirtami), czyli powiatowym kierownikom Urzędu do spraw Wyżywienia i Rolnictwa. Ich wizyty wraz z upływem lat przybrały na sile i intensywności. Periodycznie wizytowali oni dwory – przyglądali się wówczas gospodarstwu, szczegółowo lustrowali księgi, drobiazgowo ewidencjonowali zasiewy i plony oraz stan zabudowy i inwentarza³³.

Lato 1942 r. nie zapowiadało jeszcze wydarzeń, które dla mieszkańców Snopkowa okazały się dramatyczne. W lipcu i wrześniu „Stado Łuka” uczestniczyło w wyścigach zorganizowanych w Lublinie przez Lubelsko-Wołyńskie Towarzystwo Zachęty do Hodowli Koni. Gonitwy na torze wrotkowskim nie przyniosły Piaszczyńskiemu większych sukcesów³⁴. Wczesną jesienią odsunięto jednak dziedzica od prowadzenia majątku i wyznaczono Treuhändera (komisarza oddelegowanego do zarządzania nieruchomością) w osobie nieznanego bliżej Goldysiewicza, niewątpliwie Polaka, być może volksdeutscha³⁵.

Warto w tym miejscu dodać, że w GG okupant przejmował zazwyczaj majątki nieefektywnie zarządzane, zadłużone lub opuszczone oraz takie, których właściciele nie stosowali się do przepisów niemieckich. W tym ostatnim przypadku konfiskata była traktowana jako element represji mający paraliżować opór społeczny wobec najeźdźcy. Niekiedy obejmowano także dobra dobrze zagospodarowane, o wysokiej kulturze agrotechnicznej i dogodnym położeniu komunikacyjnym. Ogólnie rzecz biorąc, hitlerowcy zostawili większość majątków w rękach polskich – pod przymusowy zarząd dostało się w GG około 30% areалу wielkiej własności i niecałe 8% ogólnej liczby dóbr. Można więc założyć, że dominium snopkowskie – znajdujące się w bezpośrednim sąsiedztwie Lublina i podejrzane z racji patriotycznej postawy właścicieli – „domagało” się wręcz hitlerowskiej kurateli. Na tle polityki prowadzonej wobec ziemiaństwa, przymusowa administracja Snopkowa nie wynikała więc z zasady, a była raczej „koniecznym” wyjątkiem od reguły³⁶.

³³ M. Łosiowa, *Dzienniczek 1939–1945*, w: A. Łoś, op. cit., s. 108–109; K. Rostworowski, op. cit., s. 178; T. Rostworowska, op. cit., s. 235–236; Z. Mańkowski, *Lata wojny...*, s. 834; Cz. Madajczyk, op. cit., t. 1, s. 567, 571–572; I. Kostrowicka, Z. Landau, J. Tomaszewski, op. cit., s. 424–426; M. Klusek, op. cit., s. 231; A. Łoś, M. Łoś, op. cit., s. 200; J. Gapys, *Niemiecka polityka...*, s. 94–95, 97; K. Jasiewicz, *Lista strat ziemiaństwa polskiego 1939–1956*, Warszawa 1995, s. 41; S. Schwaneberg, *Eksplatacja gospodarza Generalnego Gubernatorstwa przez Rzeszę Niemiecką w latach 1939–1945*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2009, nr 1, s. 137–138.

³⁴ W. Pruski, *Dwa wieki...*, s. 266; T. Radzik, op. cit., s. 274.

³⁵ M. Jakubowska, „Piaszczyński Waclaw herbu Ostoja”..., s. 5; eadem, *Piaszczyński Waclaw...*, s. 116.

³⁶ S. Iwaniak, op. cit., s. 194; J. Gapys, *Niemiecka polityka...*, s. 98–99; J. Gapys, M. Nowak, op. cit., s. 208; T. Epsztajn, *Zamknięcie historii ziemiaństwa w Polsce, w: 1944. Meandry historii*, oprac. M. Bordzół, K. Wilkiewicz, G. Antoniuk, Kozłówka 2024, s. 5.

W takich realiach w październiku 1942 r., po ostrzeżeniu o grożącym aresztowaniu, domownicy musieli uciekać ze Snopkowa. Po krótkim pobycie w stolicy cała rodzina zamieszkała w podwarszawskim Milanówku, gdzie Waclaw kupił dom. Do Snopkowa nigdy już nie powrócili³⁷.

Majątek, prawnie nadal będący własnością Piaszczyńskich, został wraz z pałacem zaadaptowany na szpital dla rannych żołnierzy Wehrmachtu. Tamtejsze gospodarstwo rolne i hodowlane, prowadzone pod kierunkiem okupacyjnego zarządcy, znacząco nie ucierpiało. O jego kondycji możemy pośrednio wnioskować z protokołu przejęcia Snopkowa na cele reformy rolnej (1944), o czym szerzej w dalszych partiach tekstu. Niemiecki *ordnung* był zresztą, poza zdarzającymi się wyjątkami, regułą. W przeciwieństwie do Sowieców, najeźdźcy germańscy objętych dóbr na ogół nie dewastowali, nie niszczyli też dzieł sztuki ani zgromadzonych we dworach księgozbiorów, choć takowe często rekwirowali i wywozili. Czy było tak w przypadku Snopkowa? Wobec milczenia źródeł o skali grabieży cennych ruchomości wiedzy, niestety, nie posiadamy³⁸.

Wybuch powstania warszawskiego zastał Piaszczyńskich w Milanówku. Do walki stanął 17-letni Waclaw Stanisław, służący w latach 1943–1944 w Szarych Szeregach. Uwięziony w obozie w Pruszkowie, uciekł później z transportu kolejowego. Siostra Marta była łączniczką, żołnierzem Wojskowej Służby Kobiet Armii Krajowej. Po wojnie, w Londynie została odznaczona Krzyżem AK. W czasie powstania wraz z Warszawą spłonął dom przy ulicy Wspólnej i wszystkie cenne przedmioty ocalone ze Snopkowa. W czasie zrywu zginęła także Julia Piaszczyńska³⁹.

Ostatni akord w historii ziemiaństwa wybrzmiał w okresie tzw. Polski Lubelskiej (1944–1945), nazwanej trafnie przez Andrzeja Paczkowskiego „komunistycznym Piemontem”⁴⁰, i uzurpatorskich rządów sowieckich nominatów zasiadających w Krajowej Radzie Narodowej (KRN) oraz w Polskim Komitecie Wyzwolenia Narodowego (PKWN). Kres dworu ziemiańskiego przyniosła, jak wiadomo, realizacja dekretu o reformie rolnej wydanego przez PKWN 6 września 1944 r. (wszedł w życie 13 września) na podstawie ustawy KRN-u z 15 sierpnia o tymczasowym trybie wydawania dekretów z mocą ustawy. Jego sprawczą moc uwierzytelnił drakański dekret o ochronie Państwa z 30 października tego roku i nieco późniejsze obwieszczenie ministra rolnictwa i reform rolnych z 18 stycznia 1945 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu dekretu PKWN o przeprowadzeniu reformy rolnej. Na Ziemiach Odzyskanych reformę rolną realizowano w oparciu o dekret

³⁷ M. Jakubowska, „Piaszczyński Waclaw herbu Ostoja”..., s. 5; eadem, *Piaszczyński Waclaw...*, s. 116.

³⁸ R. Bałabuch, A. Łuczyński, op. cit., s. 125; A. Przegaliński, *Dwór ziemiański...*, s. 357.

³⁹ M. Jakubowska, „Piaszczyński Waclaw herbu Ostoja”..., s. 5; eadem, *Piaszczyński Kaziemierz...*, s. 115; eadem, *Piaszczyński Waclaw...*, s. 117.

⁴⁰ A. Paczkowski, *Pół wieku dziejów Polski 1939–1989*, Warszawa 1996, s. 127.

z 6 września 1946 r. O ustroju rolnym i osadnictwie na obszarze Ziem Odzyskanych i byłego Wolnego Miasta Gdańska⁴¹.

Z formalnoprawnego punktu widzenia wspomniane wyżej akty zostały wydane przez organy nieuprawnione, z pominięciem ciał ustawodawczych niepodległego i suwerennego państwa polskiego. Sama reforma – w kontekście rozdrobnienia gospodarstw chłopskich i nasilającego się od lat zjawiska tzw. głodu ziemi – była jednak społecznie i gospodarczo bardzo potrzebna. Przypomnijmy, że wobec niepowodzenia reform rolnych w międzywojniu, które nie przyczyniły się do istotnego wzrostu liczby i wielkości samodzielnych gospodarstw chłopskich produkujących na rynek, jej przeprowadzenie postulował przed wojną ruch ludowy, a w czasie okupacji niemieckiej Polskie Państwo Podziemne. (W sierpniu 1944 r. dekret Delegatury Rządu na Kraj zapowiadał przejęcie przez państwo na rzecz reformy rolnej obszarów rolnych powyżej 50 ha, co stanowiło odpowiedź na „założycielski” manifest PKWN-u z 22 lipca). Komunistyczny przewrót, nieuregulowany przez parlament i stanowiący próbę zdobycia poparcia społecznego wśród mas chłopskich przez KRN i PKWN (podwalina sojuszu robotniczo-chłopskiego), nie licował jednak z praworządnością. Przymusowe wywłaszczenie bez odszkodowania (tzw. indemnizacji) i nieodpłatna parcelacja wraz z konfiskatą gromadzonych niekiedy od pokoleń zbiorów o wartości naukowej, artystycznej i muzealnej podważały prawne podstawy wszelkiej własności. Stały też w sprzeczności z normami ustrojowymi zawartymi w konstytucji marcowej (art. 95 i 99), na którą powoływali się komuniści, oraz z zapisami obowiązującej nadal konstytucji kwietniowej (art. 68 i 81)⁴².

⁴¹ Dz.U., 1944, nr 1, poz. 3, s. 2; ibidem, nr 4, poz. 17, s. 18–21; ibidem, nr 10, poz. 50, s. 97; ibidem, 1945, nr 3, poz. 13, s. 13–16; I. Kostrowicka, Z. Landau, J. Tomaszewski, op. cit., s. 463–464; „*Revolucja społeczna*” czy „*dzika przebudowa*”? *Przekształcenia własnościowe w Polsce w latach 1944–1956 i ich społeczne skutki*, red. T. Osiński, Lublin 2014, s. 20; W. Ziętara, *Spółeczny czy ekonomiczny charakter reform rolnych w Polsce w okresie między- i powojennym*, „*Roczniki Naukowe Ekonomii Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich*” 2015, t. CII, z. 1, s. 37; T. Osiński, *Rolnictwo*, w: *Dzieje Lubelszczyzny 1944–1956. Aspekty społeczne, gospodarcze, oświatowe i kulturalne*, red. T. Osiński, M. Mazur, Lublin 2017, s. 348.

⁴² Dz.U., 1921, nr 44, poz. 267, s. 650–651; ibidem, 1935, nr 30, poz. 227, s. 506, 508; M. Pietrzak, *Druga Rzeczpospolita*, w: *Historia ustroju i prawa polskiego*, oprac. J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, Warszawa 2005, s. 486–487, 506; M.D. Bednarski, *Z dziejów reformy rolnej w Lubelskiem w latach 1944–1946*, „*Wschodni Rocznik Humanistyczny*” 2004, t. I, s. 230–231; P.S. Łoś, *Szkice do portretu ziemian polskich XX wieku*, Warszawa 2005, s. 501; J. Wrona, *Ustanowienie systemu komunistycznego w Polsce*, w: *PRL od lipca 44 do grudnia 70*, red. K. Persak, P. Machcewicz, Warszawa 2010, s. 53; R. Stawicki, *Prawa i wolności obywatelskie w Polsce po 1918 r. w świetle rozwiązań konstytucyjnych – zarys historyczno-prawny*, Warszawa 2011, <https://www.senat.gov.pl/gfx/senat/pl/senatopracowania/25/plik/ot-607.pdf> (dostęp: 11 III 2025), s. 5, 7; R. Jastrzębski, op. cit., s. 122, 124; M. Machalek, op. cit., s. 59, 61; W. Ziętara, op. cit., s. 36–37; A. Leszczyński, *Ludowa historia Polski*, Warszawa 2020, s. 500–501.

W atmosferze panującego powszechnie terroru i nasilającej się przestępczości kryminalnej czerwonarmistów, w duszącym „uścisku” nienawistnej propagandy, której ofiarami padali często ziemianie, „wyzwolicielskie” władze w przeciągu kilku miesięcy zniszczyły warstwę ziemiańską, w latach 1944–1946 zaś unieważniły prawne podstawy wszelkiej własności prywatnej. Zintensyfikowanie tych działań, wraz z nasilającą się falą aresztowań, przypadło na jesień 1944 r. Wtedy też zagarnięto majątek w Snopkowie⁴³.

Protokół przejęcia dóbr na cele reformy rolnej sporządzono 21 października. Pod nieobecność właściciela tymczasowy zarząd powierzono dotychczasowemu kierownikowi Wacławowi Dygasiewiczowi. Wobec braku wykwalifikowanych kadr, administratorem Snopkowa został w listopadzie ziemianin Jan Stadnicki – świeżo usunięty z podlubelskiego Radawca. Pozostawał na tym stanowisku do lipca 1945 r., tj. do czasu, kiedy władza ludowa uznała go za podejrzanego i rozpoczęła śledztwo⁴⁴. Podpisy pod protokołem przejęcia majątku złożyli: zarządca Dygasiewicz, w imieniu „czynnika ludowego” – karbowy-magazynier Jan Guziak i podkomisarz ziemski Henryk Fiodor, występujący też jako przedstawiciel miejscowej władzy administracji publicznej. Ten ostatni dwa dni wcześniej podpisał protokół przejęcia sąsiednich dóbr w Jastkowie⁴⁵.

Dominium snopkowskie obejmowało jesienią 1944 r. obszar 222,1 ha. W protokole przejęcia majątku podano jednak, że obszar ogólny wynosił 204,68 ha⁴⁶. W przeciągu trzech i pół roku (licząc od ostatniego wpisu parcelacyjnego wniesionego do księgi wieczystej w marcu 1941 r.) majątek został więc tajemniczo uszczuplony o około 18 ha. Ubytek tak znacznego areалу nie został potwierdzony wpisem wniesionym do hipoteki, pod nieobecność właścicieli nie prowadzono też żadnych robót parcelacyjnych. Można domniemywać, że ten rażąco błąd był konsekwencją powszechnego wówczas pośpiechu. Dokumentację sporządzano z reguły błyskawicznie, bez koniecznego przygotowania i uwzględnienia dokładnych danych pomiarowych, co skutkowało różnymi nieścisłościami. Wedle protokołu w skład dóbr snopkowskich wchodziło wówczas:

⁴³ J. Leskiewiczowa, *Do Czytelników książki i Autorów życiorysów*, w: *Ziemianie polscy XX wieku. Słownik biograficzny*, cz. 1, red. eadem, Warszawa 1999, s. VII–VIII; J. Gołaski, *W 60. rocznicę wprowadzenia tzw. reformy rolnej w Polsce w latach 1944–1945*, „Wiadomości Ziemiańskie” 2004, nr 19, s. 15–16; W. Kęszycki, *Wystąpienie na seminarium na temat reform rolnych w Polsce*, „Wiadomości Ziemiańskie” 2007, nr 29, s. 30; W. Roszkowski, *Przekształcenia społeczne i gospodarcze w Polsce w latach 1944–1989*, w: *PRL od lipca 44...*, s. 94; M. Golon, *Terror Armii Czerwonej i NKWD na ziemiach polskich w latach 1944–1945*, „Fides, Ratio et Patrie. Studia Toruńskie” 2019, nr 10/11, s. 79–83; A. Przegaliński, *Dwór ziemiański...*, s. 357–358.

⁴⁴ APL, Urząd Wojewódzki Lubelski (dalej: UWL), Dział Rolnictwa i Reform Rolnych (dalej: DzRiR), sygn. 2845, k. 71.

⁴⁵ APL, UWL, DzRiR, sygn. 1429, k. 2; „Protokół w sprawie przejęcia na cele Reformy Rolnej na mocy Dekretu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 6.9.1944 r. o wprowadzeniu Reformy Rolnej majątku Jastków”, mps ze zbiorów rodzinnych Marka Łosia, s. 3.

⁴⁶ *Ibidem*, k. 1.

145,39 ha gruntów ornych, 21,55 ha łąk, 11,99 ha pastwisk, 0,33 ha lasów, 0,96 ha sadów, 9,03 ha parku dworskiego, 3,70 ha wód, 4,46 ha nieużytków i 7,27 ha pod podwórzami, zabudowaniami i drogami. Nieruchoma infrastruktura składała się z 21 obiektów, wśród których wyliczono m.in.: pałac, 3 domy dla służby (czworaki), 4 stajnie, ujeżdżalnię, 2 chlewnie, 2 obory, stodołę, gorzelnię, magazyn zbożowy, warsztaty i garaż. Wszystkie budynki były pokryte blachą, gontem lub papą i znajdowały się w stanie dobrym lub średnim⁴⁷. Pałac, wraz z przylegającym parkiem dworskim, otaczał murowany parkan (w stanie średnim), do siedziby prowadził bruk wjazdowy długości 78 m. W pałacu „zabezpieczono” niewiele wartościowych niegdyś mebli i innych pozostawionych przez Piaszczyńskich przedmiotów – m.in.: kredens jadalny i bufet kuchenny, stół sosnowy, szafę ubraniową, biurko i szafę biblioteczną. Wszystkie ruchomości były zniszczone i w większości nie nadawały się do użytku. Stanowiło to w znacznej mierze pokłosie obecności żołnierzy Armii Czerwonej i towarzyszących jej gorliwych akolitów władzy ludowej, którzy w czasie „wyzwalania” Lubelszczyzny ograbili dobra z mniej lub bardziej cennych pozostałości i zdewastowali wnętrza pałacowe⁴⁸.

O poziomie mechanizacji Snopkowa świadczył rozbudowany park maszynowy i narzędziowy. W jakim stopniu był on dziedzictwem pracy Piaszczyńskich, a w jakiej mierze pokłosiem ewentualnej działalności inwestycyjnej niemieckiego okupanta, nie sposób orzec. Poza dwoma traktorami i lokomotywą wyszczególniono wówczas m.in.: siewniki, żniwiarki, grabiarki, młockarnię, sieczkarnię, kosiarkę, opryskiwacz, tryjer, pługi (jednoskibowe, dwuskbowe i wieloskbowe), kultywatory, brony (drewniane, sprężynowe i talerzowe) oraz wały (pierścieniowe i Campbella). Zabezpieczono poza tym urządzenia do przewozu (bryczkę, sześć wozów i dwa beczkowsy), uprząże na konie robocze, drabiny, wagi, worki, szufle i inne drobne sprzęty. Ich stan oceniono w większości jako średni⁴⁹.

Jeśli chodzi o żywy inwentarz, to zważywszy na trwający od przedwiośnia do późnej jesieni 1944 r. okres chaosu, charakteryzujący się napadami i rabunkami dokonywanymi przez bojówkarzy Polskiej Partii Robotniczej, czerwonoarmistów, Armię Ludową, nierzadko też przez pospolitych bandytów, a później przez bogacących się „na pańskim” przedstawicieli samorządnych komitetów folwarcznych i działaczy aparatu powołanego do wykonania reformy rolnej (aktyw brygad parcelacyjnych i robotniczych)⁵⁰, obraz majątku

⁴⁷ Ibidem, k. 1–4.

⁴⁸ Ibidem, k. 1; ibidem, sygn. 2845, k. 107.

⁴⁹ APL, UWŁ, DzRiR, sygn. 1429, k. 1v.

⁵⁰ I. Kostrowicka, Z. Landau, J. Tomaszewski, op. cit., s. 465; J. Leskiewiczowa, *Uwagi wstępne*, w: *Ziemiańscy XX wieku. Słownik biograficzny*, cz. 3, red. J. Leskiewiczowa, Warszawa 1996, s. VII; T. Osiński, *W oczekiwaniu na wywłaszczenie. Warunki życia i pracy w majątkach ziemiańskich na Lubelszczyźnie. Pomiędzy lipcem a październikiem 1944 roku*, w: *Ziemiaństwo na Lubelszczyźnie V...*, s. 215–217; *Wskazania dla brygad robotniczych*

przedstawiał się następująco: w stajni „zabezpieczono” piętnaście koni (dzieci walców, cztery klacze i dwa ogiery). Większość zwierząt urodziła się w latach 1922–1938, najstarsza gniada klacz Pestka w 1922 r. Dwa ogiery i jedna klacz przyszyły na świat „za Niemca” w 1943 r. W oborze ostało się dziesięć krów, które zostały przekazane przez administrację majątku służbie, i jeden wybrakowany buhaj. Tenże byk, dwie krowy oraz dwudziestoletnia siwo-kasztanowa klacz i dziewiętnastoletni gniady wałach zostały dwa lata później komisyjnie sprzedane. Nie ocalała żadna świnia, nie wyszczególniono też drobiu. Zachowała się natomiast owczarnia karakułów licząca dwa tryki, 48 macior i 26 jagniąt – razem 76 owiec⁵¹.

Na tle ogółu gospodarki snopkowskiej najslabiej przedstawiał się sad. Odnotowano zaledwie pojedyncze narzędzia i sprzęty ogrodnicze. Stan sadu, wobec wymarznienia drzew, był bardzo zły⁵².

Na zbiorczej liście stałych pracowników majątku figurowało 29 nazwisk. Poza Dygasiewiczem i Guziakiem wymieniono m.in.: Józefa Odrowskiego (buchaltera), Michała Celejewskiego (kierownika gorzelni), Jana Jarmuła (karbowego), Jana Kasprzaka (ogrodnika), Jana Peciaka (stelmacha), Michała Stankiewicza (kowala), Franciszka Szymczyka (stróża nocnego), Władysława Warde (robotnika w gorzelni), Jana Czwujdę (pastucha), siedmiu fernali i ośmiu pracowników dniówkowych⁵³.

Tak opisany i zaanektowany majątek stał się własnością Skarbu Państwa, co potwierdzono wpisem dokonany na mocy zaświadczenia Wojewódzkiego Urzędu Ziemskiego w Lublinie z 12 września 1946 r. i wniosku z 19 listopada tego roku. Stosowna adnotacja została naniesiona do księgi wieczystej zgodnie z decyzją Wydziału Hipotecznego z 23 listopada⁵⁴. Ciężące na dobrach długi hipoteczne, wobec zaprzestania przez TKZ działalności w 1944 r., anulowano. Ta zasłużona dla ziemiaństwa i polskiej kultury instytucja zniknęła ostatecznie z finansowego firmamentu za sprawą decyzji ministra finansów Konstantego Dąbrowskiego z 9 października 1950 r. o uznaniu instytucji kredytu długoterminowego za rozwiązane⁵⁵.

Z całości dóbr snopkowskich rozparcelowano między okolicznych chłopów 39 tzw. wierzytelności Skarbu Państwa o ogólnej powierzchni 57,30 ha. Nadziały ziemi były niewielkie i liczyły od 5 tys. m² do 3 ha. Największe parcele przypadły byłym pracownikom dworskim lub ich rodzinom (dzieciom

przy parcelacji majątków, „Wiadomości Ziemiańskie” 2007, nr 29, s. 32–34; D. Sitkiewicz, *Problem napadów na dwory i folwarki na terenie Generalnego Gubernatorstwa (bez Galicji) w okresie okupacji niemieckiej w latach 1939–1945*, „Wschodni Rocznik Humanistyczny” 2018, t. XV, nr 3, s. 191–195.

⁵¹ APL, UWL, DzRiR, sygn. 2845, k. 75, 85.

⁵² APL, UWL, DzRiR, sygn. 1429, k. 2.

⁵³ *Ibidem*, k. 4v.

⁵⁴ ASL, WKW, DS, t. II, Wykaz Hipoteczny, Dz. II, k. 3v.

⁵⁵ „Monitor Polski” 1950, nr 111, poz. 1386, s. 892.

i żonom), najmniejsze – bezrolnym i małorolnym⁵⁶. Na dawnych gruntach folwarcznych powstały wyłącznie gospodarstwa karłowate i małorolne, czyli takie, które zgodnie z rozporządzeniem ministra rolnictwa i reform rolnych z 1 marca 1945 r. nie przekraczały 2 ha powierzchni (karłowate) lub mieściły się w „widelkach” od 2 do 5 ha (małorolne). W kontekście przygotowywania gruntu politycznego i społecznego pod kolektywizację rolnictwa tworzenie niewydolnych osad chłopskich było regułą⁵⁷. Wedle wykazu rozrachunkowego sporządzonego pod kierownictwem przewodniczącego Komisji Klasyfikacyjno-Szacunkowej Pawła Brzozowskiego nabywcy obejmowali parcele snopkowskie od grudnia 1944 r.⁵⁸ Zgodnie z art. 15 dekretu PKWN ziemia nadawana była odpłatnie. Jej wartość została ustalona na stosunkowo niskim poziomie: piętnaście cetnarów metrycznych żyta (około 50 kg) za jeden ha ziemi III klasy, co wedle przywołanego w dekrete rozporządzenia ministra rolnictwa i reform rolnych z 16 marca 1935 r. miało stanowić równowartość jednorocznych średnich plonów (urodzaju) z danego obszaru. W chwili nabycia chłopi wpłacali 10% szacunkowej ceny kupna (w gotówce lub naturze), pozostałą część, w zależności od sytuacji materialnej, rozkładano na okres od dziesięciu (dla małorolnych i średniorolnych) do dwudziestu lat (dla bezrolnych)⁵⁹. W przypadku Snopkowa nabywcy mieli spłacić pełną należność w naturze (nieco ponad 1348 cetnarów metrycznych żyta), licząc po 1000 zł za 1 kwintal w roku gospodarczym 1946/1947, co dawało ogólną sumę 1 348 280 zł. Wspomniany wyżej wykaz rozrachunkowy wraz z rejestrem nabywców został ostatecznie podpisany 20 marca 1947 r. Odpowiednie adnotacje wniesiono do księgi hipotecznej nieco wcześniej, stosownie do decyzji Wydziału Hipotecznego z 14 stycznia tego roku⁶⁰.

Pozostała część majątku, czyli 147,88 ha wraz z gruntami ornymi (92,59 ha), łąkami (21,55 ha), pastwiskami (8,99 ha), sadem owocowym (0,96 ha), lasem, pałacem i parkiem (9,36 ha), podwórzem i zabudowaniami (7,27 ha), wodami dzikimi będącymi prawdopodobnie pozostałością stawów (3,70 ha) i nieużytkami (3,46 ha) stała się własnością Państwowego Ośrodka Kultury Rolnej w Snopkowie (POKR)⁶¹. W skład nieruchomości wchodziła też gorzelnia wymagająca różnych prac remontowych i konserwacyjnych. Roboty te przeprowadzono wprawdzie szybko, ale przez ponad rok zakład stał nieczynny.

⁵⁶ APL, UWL, DzRiR, sygn. 1429, k. 254–260; ibidem, sygn. 230, k. 2v–3.

⁵⁷ „*Rewolucja społeczna*”..., s. 20; M.D. Bednarski, op. cit., s. 247; A. Leszczyński, op. cit., s. 501, 504; Ł. Skarżyński, *Dekret PKWN o reformie rolnej 1944 r. na przykładzie północnego Mazowsza – ziemia pułtuska*, „Miscellanea Historico-Juridica” 2016, t. XV, z. 1, s. 134–135, 148.

⁵⁸ APL, UWL, DzRiR, sygn. 1429, k. 254.

⁵⁹ Dz.U., 1944, nr 4, poz. 17, s. 20; Ł. Skarżyński, op. cit., s. 135; R. Jastrzębski, op. cit., s. 128.

⁶⁰ APL, UWL, DzRiR, sygn. 1429, k. 260; ASL, WKW, DS, t. II, Wykaz Hipoteczny, Dz. II, k. 4–5v.

⁶¹ APL, UWL, DzRiR, sygn. 2845, k. 49, 78, 121.

Powodem był brak dostaw produktów oraz fakt, że część budynku głównego wraz z magazynem spirytusu zajęło wojsko. Fabrykę prowadził kierownik Michał Celejewski – doświadczony absolwent Państwowej Szkoły Gorzelniczej w Dublanach pod Lwowem, przeniesiony do Snopkowa z Jawidza⁶². Profil Państwowego Ośrodka, którym od 1 lipca 1945 r. zarządzał administrator inżynier Juliusz Jaśkiewicz z pomocą praktykanta Antoniego Zalewskiego i buchalterki Zofii Szmitówny, określono jako produkcyjno-hodowlany. POKR specjalizował się w hodowli koni i owiec oraz w uprawie zbóż, ziemniaków i buraków cukrowych. Te ostatnie, tak jak wcześniej, odstawiano w większości do Cukrowni „Lublin”⁶³.

Wraz z rozparcelowaniem jednej czwartej majątku i powołaniem POKR-u wielowiekowa historia dóbr ziemskich w Snopkowie dobiegła końca. Rozczłonkowaniu uległ zespół stanowiący razem z założeniem rezydencjonalno-parkowym jednolity układ produkcyjny i hodowlany oraz dominantę krajobrazu wsi malowniczo położonej nad Ciemięgą. W latach 1945–1950 zorganizowano w Snopkowie Stację Hodowli Roślin, która funkcjonowała do 1970 r., a później ośrodek doświadczalny Centralnego Laboratorium Przemysłu Paszowego w Lublinie. Z upływem lat postępującej degradacji podlegała, poza stawami, zabudowa folwarczna i pałac, który w swoich progach mieścił nawet kurnik. Wraz z zaadaptowaniem części pomieszczeń na biura i mieszkania prywatne zaburzono również dawny układ traktów i wnętrz. Nieco lepsze czasy, przynajmniej dla pałacu, przypadły na lata osiemdziesiąte – nieruchomość, wpisana z końcem 1971 r. do rejestru zabytków, doczekała się w latach 1985–1986 renowacji. Wkrótce potem, na mocy zarządzenia ministra rolnictwa, leśnictwa i gospodarki żywnościowej z 26 marca 1987 r. powołano do życia Centralne Laboratorium Przemysłu Paszowego w Lublinie z siedzibą w Snopkowie. „Przeżyło” ono PRL i działało przez kilkanaście lat współczesnej nam III Rzeczypospolitej. W latach 1990–1992 rezydencja została wyremontowana. Zgodnie z rozporządzeniem ministra rolnictwa i rozwoju wsi z 20 grudnia 2002 r., z dniem 1 stycznia 2003 r. Centralne Laboratorium połączono z Instytutem Zootechniki z siedzibą w Krakowie i z czasem opuszczono Snopków. Państwo polskie, a w zasadzie Agencja Własności Rolnej Skarbu Państwa sprzedała pałac wraz z parkiem i przyległymi stawami (razem 13,54 ha) prywatnemu inwestorowi – Spółce z o.o. „Viktoria”. Nowy właściciel przystosował obiekt do potrzeb imprez okolicznościowych, proponując w ofercie organizację wesel, bankietów, szkoleń i konferencji oraz imprez plenerowych i artystycznych happeningów⁶⁴.

⁶² APL, UWL, DzRiR, sygn. 2243, k. 1, 8, 12.

⁶³ APL, UWL, DzRiR, sygn. 2845, k. 32, 40, 108.

⁶⁴ AWUOZ, M. Niedzielska, op. cit., s. 41; Dz.U., 2002, nr 236, poz. 1995, s. 15280–15281; J. Studziński, *Czteroletni program opieki nad zabytkami dla Gminy Jastków na lata 2019–2022*, Lublin 2018, „Dziennik Urzędowy Województwa Lubelskiego” 2018, poz. 4304, https://dziennik.lublin.uw.gov.pl/WDU_L/2023/297/oryginal/akt.pdf (dostęp: 10 III 2025),

A co w okresie powojennym działo się z rodziną Piaszczyńskich? Dzieliła ona koleje losu wielu podobnych im „bezetów”, jak żartobliwie i jednocześnie boleśnie mówili o sobie niedawni posesorzy majątków. Określenie to podchwyciła zresztą komunistyczna propaganda, nasączając je pogardą i nienawiścią⁶⁵. Dawnym „obszarnikiem” (nazywanym też często „pasożytami” lub „krwiopijcami”) stworzono wprawdzie możliwość ubiegania się o samodzielne gospodarstwo rolne, ale poza granicami powiatu, w którym znajdował się wywłaszczony majątek. Szanse na otrzymanie takiego nadziału były znikome. Dla tych, którzy nie skorzystali z owego „dobrodziejstwa”, nowe władze przyznały początkowo zaopatrzenie miesięczne w wysokości uposażenia urzędnika państwowego VI grupy (kategorii). Szybko jednak ograniczono je do osób niezdolnych do pracy, a następnie zamieniono na rentę inwalidzką wypłacaną w najniższym wymiarze⁶⁶. W takich realiach Wacław Piaszczyński, który z rodziną szczęśliwie uniknął stosowanego wobec wielu ziemian prewencyjnego aresztowania, nie był też oskarżany o sabotowanie reformy rolnej⁶⁷, sprzedał dom w Milanówku i przeniósł się do Warszawy. Wraz z najbliższymi zamieszkał w kamienicy przy ulicy Narbutta 38. Wedle przekazów rodzinnych, jako człowiek przedsiębiorczy wraz z inżynierem Kozłowskim założył wytwórnię silników elektrycznych. Na przełomie lat czterdziestych i pięćdziesiątych państwo polskie, walcząc z „prywatną inicjatywą”, przejęło jednak zakład⁶⁸. W latach późniejszych rodzina żyła w ciężkich warunkach

s. 17, 20; M. Trzewik, *Z historii zabytkowego założenia rezydencjonalnego w Snopkowie*, cz. 1, „Dolina Ciemięgi” 1998, nr 4, s. 15; R. Bałabuch, A. Łuszczynski, op. cit., s. 125; H. Skomorowska, *Kłopoty z zabytkami*, „Ziemia Jastkowska” 2008, nr 1, s. 32–33; A. Przegaliński, *Dwór ziemiański...*, s. 362–363. O powojennych losach siedzib ziemiańskich na Lubelszczyźnie szerzej *vide*: B. Stanek-Lebioda, *Zachowane dwory ziemiańskie Lubelszczyzny – nie wszystko minęło*, w: *Ziemiaństwo na Lubelszczyźnie*, oprac. R. Maliszewska, Kozłówka 2001, s. 99–117.

⁶⁵ Jak trafnie zauważył Tomasz Osiński: „Wykorzystując krytyczny stosunek innych warstw społecznych, starano się uzasadnić i usprawiedliwić obraną linię, budując za pomocą przekazów propagandowych negatywny obraz ziemiaństwa. Próbowano wyznaczyć mu rolę wroga uniwersalnego odpowiedzialnego za przedwojenne konflikty społeczne, narodowe dramaty, symbolizującego skompromitowany, w oczach komunistów, kapitalistyczny świat, popierający rząd londyński, mającego międzynarodowe koligacje i kontakty”, T. Osiński, *Ziemiaństwo – warstwa społeczna w likwidacji*, w: *Dzieje Lubelszczyzny 1944–1956...*, s. 102.

⁶⁶ Dz.U., 1944, nr 4, poz. 17, s. 21; *ibidem*, 1945, nr 3, poz. 13, s. 16; T. Osiński, *Ziemiaństwo – warstwa społeczna...*, s. 104, 107; A. Leszczyński, op. cit., s. 501.

⁶⁷ Na temat stosunku wojsk sowieckich i polskich władz komunistycznych do ziemian szerzej *vide*: T. Epszstein, op. cit., s. 6–7; T. Osiński, „Złamać opór obszarników”. *Ziemiaństwo Lubelszczyzny aresztowani w 1944 r. w związku z realizacją reformy rolnej*, „Wiadomości Ziemiańskie” 2011, nr 48, s. 6–11.

⁶⁸ Można domniemywać, że Piaszczyński został współpracownikiem inż. Henryka Stanisława Kozłowskiego, który w latach 1938–1944 prowadził w Warszawie Wytwórnię Maszyn Elektrycznych. W 1949 r. produkcję silników podjęła firma Mokomotor, mieszcząca się przy ulicy Wiktorskiej 5. Powstała ona z inicjatywy Kozłowskiego i na zasadzie licencji udzielonej przez inżyniera. Po wykonaniu około 300 silników dla państwowego przemysłu maszyn

i utrzymywała się z pracy chałupniczej polegającej na malowaniu zabawek (plastikowych żołnierzy). W dniu 18 kwietnia 1959 r. zmarła Zofia Piaszczyńska. Pochowano ją w rodzinnym grobowcu na Cmentarzu Powązkowskim w Warszawie. Waclaw dożył sędziwego wieku. Zmarł 16 października 1984 r. w wieku 91 lat. Spoczął na Powązkach obok żony⁶⁹.

Syn Piaszczyńskich, Waclaw Stanisław, w 1951 r. ukończył studia ekonomiczne na Wydziale Prawno-Ekonomicznym Uniwersytetu w Poznaniu, następnie doktoryzował się na Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie jako specjalista w dziedzinie ekonomii matematycznej i makroekonomii. W 1972 r. osiadł w Szwajcarii, gdzie pracował w ONZ, a później jako wieloletni pracownik naukowy na Wydziale Nauk Ekonomicznych i Społecznych Uniwersytetu Genewskiego. Napisał wiele prac z dziedziny międzynarodowych stosunków finansowych i gospodarczych, był specjalistą w dziedzinie kryzysów gospodarczo-ekonomicznych, problemów ekonomicznych krajów rozwijających się, metodologii systemów i ontologii społecznej. W 2004 r. warszawskie wydawnictwo Script opublikowało jego książkę *Anatomia pieniądza*. W małżeństwie z Haliną z Miedzianowskich doczekał się dwóch córek: Joanny i Marii Magdaleny. Zmarł 27 października 2023 r. w Genewie. Został pochowany w rodzinnym grobowcu na Powązkach⁷⁰.

Córki Waclawa Stanisława i Haliny Piaszczyńskich założyły rodziny i wyjechały ze Szwajcarii. Joanna wyszła za mąż za Franka Charbonniera. Mają troje dzieci: Amandę, Charlotte i Alexandra. Mieszkają we Francji. Maria Magdalena poślubiła Gianfranka Buchera. Mieszka w Bellaggio we Włoszech, gdzie razem z mężem prowadzi hotel. Doczekali się trójki dzieci: Alessandry, Jana i Paula⁷¹.

budowlanych, firma została w 1950 r. zlikwidowana. Równocześnie Kozłowski zajmował się pracą naukową i dydaktyczną, która w późniejszym okresie stała się jego pasją. Wykładał budowę i projektowanie maszyn elektrycznych w Szkole Inżynierskiej im. H. Wawelberga i S. Rotwanda w Warszawie (1945–1951), na Politechnice Łódzkiej (1947–1951) i Politechnice Warszawskiej (1953–1971). Na Politechnice Łódzkiej uzyskał stopień doktora, w 1955 został profesorem nadzwyczajnym, a siedem lat później zwyczajnym. Zmarł w 1973 r. we Wrocławiu, H.S. Kozłowski, *Fabryki maszyn elektrycznych i transformatorów*, w: *Historia elektryki polskiej*, t. 4, red. K. Kolbiński et al., Warszawa 1972, s. 415–416; L. Zienkowski, *Przemysł elektrotechniczny w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Charakterystyka ogólna*, w: ibidem, s. 202; A. Śródka, *Uczeni polscy XIX i XX stulecia*, t. 2, Warszawa 1995, s. 324.

⁶⁹ M. Jakubowska, „Piaszczyński Waclaw herbu Ostoja”..., s. 5–6; eadem, *Piaszczyński Waclaw...*, s. 116; *Spis telefonów Warszawskiego Okręgu Poczty i Telekomunikacji na rok 1950*, Warszawa 1950, s. 86; E.H. Nejman, op. cit., s. 516; A. Przegaliński, *Dwór ziemiański...*, s. 363.

⁷⁰ Relacja pisemna Jacka Jakubowskiego, w zbiorach autora artykułu; M. Jakubowska, *Piaszczyński Waclaw...*, s. 117; E.H. Nejman, op. cit., s. 516; W. Piaszczyński, *Anatomia pieniądza*, Warszawa 2004, tam informacje o autorze książki; J.J. Jadacki, *O istocie pieniądza*, „Edukacja Filozoficzna” 2013, t. LVI, s. 97.

⁷¹ Relacja pisemna Jacka Jakubowskiego...; M. Jakubowska, *Piaszczyński Waclaw...*, s. 117; E.H. Nejman, op. cit., s. 516.

Z kolei Marta Piaszczyńska (córka Waclawa i Zofii) w 1952 r. ukończyła studia rolnicze w Szkole Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, a w 1970 r. Wydział Ekonomiczno-Rolniczy macierzystej uczelni. Wyszła za mąż za Edwarda Jakubowskiego, magistra inżyniera, specjalistę w przemyśle narzędziowym. Ze związku urodził się syn Jacek (1954). Przez wiele lat mieszkała z rodziną w Warszawie przy ulicy Lelechowskiej 5. Zmarła 11 czerwca 2012 r.⁷²

Syn Jakubowskich jest matematykiem, pracownikiem naukowym Wydziału Matematyki, Informatyki i Mechaniki Uniwersytetu Warszawskiego, profesorem zwyczajnym w Zakładzie Teorii Prawdopodobieństwa oraz kierownikiem Zakładu Matematyki Finansowej i Ubezpieczeniowej. W historii nauki zapisał się jako autor i współautor cenionych przez specjalistów książek, m.in.: *Modelowanie rynków finansowych* (Warszawa 2006); *Wartość pieniądza w czasie. Obliczenia w Excelu* (razem z Mariuszem Baryło, Warszawa 2003) i *Wstęp do teorii prawdopodobieństwa* (razem z Rafałem Sztenclem, Warszawa 2011). Jacek Jakubowski ożenił się z Małgorzatą z Borkowskich związaną zawodowo z Politechniką Warszawską (PW). Jakubowska jest profesorem zwyczajnym, pracuje na Wydziale Mechanicznym Technologicznym oraz kieruje Działem Elektroniki Drukowanej, Tekstroniki i Montażu w Centrum Zaawansowanych Materiałów i Technologii PW. Zajmuje się m.in. szeroko pojętą elektroniką drukowaną i nanotechnologią⁷³.

Jakubowscy doczekali się córki Katarzyny (1979), która ukończyła studia ukrainistyczne na Wydziale Lingwistyki Stosowanej i animację kultury na Wydziale Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego. Na macierzystej uczelni uzyskała tytuł naukowy doktora nauk humanistycznych, tam też pracuje jako adiunkt. Obecnie pełni obowiązki dyrektora Katedry Ukrainistyki i kieruje Pracownią Badań nad Ukraińską Tożsamością. Badaczka zajmuje się polsko-ukraińskimi stosunkami kulturowymi oraz ukraińską literaturą i kulturą. Wyszła za mąż za Michała Krawczyka, ekonomistę, profesora uczelni na Uniwersytecie Warszawskim oraz pracownika Joint Research Centre (JRC) Komisji Europejskiej. Krawczykowie mają trójkę dzieci: Zofię (2006), Stanisława (2012) i Anielę (2017), które w Polsce są najmłodszymi praprawnukami Waclawa i Zofii Piaszczyńskich ze Snopkowa⁷⁴.

*

Wojenne i powojenne losy Piaszczyńskich oraz dzieje snopkowskiej majątności stanowiły pochodną ówczesnych realiów politycznych, społecznych

⁷² Relacja pisemna Jacka Jakubowskiego...; M. Jakubowska, *Piaszczyński Waclaw...*, s. 117; A. Przeglasiński, *Dwór ziemiański...*, s. 364.

⁷³ Relacja pisemna Jacka Jakubowskiego... Informacje zaczerpnięte ze stron internetowych Uniwersytetu Warszawskiego i Politechniki Warszawskiej: minuw.edu.pl i repo.pw.edu.pl.

⁷⁴ Relacja pisemna Jacka Jakubowskiego...; M. Jakubowska, *Piaszczyński Waclaw...*, s. 117. Informacje zaczerpnięte ze strony internetowej Uniwersytetu Warszawskiego: ukraina.strony.uw.edu.pl.

i gospodarczych. W ogólnych zarysach historia rodziny w latach okupacji hitlerowskiej, a później w okresie stalinowskim była zbliżona do przeżyć wielu innych ziemian. Podobne odczucia łączyły zresztą ogół Polaków. Na co dzień doświadczano zagrożenia i lęku o zdrowie i życie najbliższych. Dotkliwie doskwierała powszedniość inwigilacji i nadzoru. „Normalność” definiowały nasilające się fale terroru i nienawistnej propagandy. Dla wielu prozę codzienności wypełniał tułaczy tryb życia w realiach prześladowań i zapelniających się więzień. Dawały się we znaki bieda, brak pracy i perspektyw zawodowych, choć te ostatnie bywały nieco jaśniejsze dla wywłaszczonych „obszarników” z wykształceniem rolniczym. Przy wszystkich podobieństwach paralelność zmagania miała, mimo wszystko, charakter pozorny. Dla każdej rodziny i każdej z osób doświadczenia te przybierały przecież wymiar niesłychanie osobisty⁷⁵. Jak trafnie napisał Krzysztof Jasiewicz: „Utrata w wyniku wojny lub późniejszych następstw [...] warsztatów pracy, siedzib, często cennych dóbr kultury i dorobku materialnego wielu pokoleń wyznaczyły kres istnienia tej warstwy, a dla większości jej przedstawicieli stały się osobistym dramatem”⁷⁶. Pamięć minionego świata, przyjmująca niekiedy postać wyidealizowanej Arkadii⁷⁷, ożywała w pielęgnowanych przez rodziny wspomnieniach. Wśród ocalonych z pożogi nielicznych artefaktów przeszłości współtworzyły one tożsamość kolejnych pokoleń.

W PRL-u Piaszczyńscy, tak jak wielu innych „bezetów”, związali swoje losy z etosem inteligenckim. Dzieci, a później wnuki, prawnuki i praprawnuki Wacława i Zofii wzrastały (wzrastają) w kulcie wiedzy i zdobywania wyższego wykształcenia. Zarówno w kraju, jak i na emigracji wybierały one na ogół ścieżki kariery naukowej, co pozwoliło łączyć pamięć o dorobku przodków z wyzwaniem ówczesności i czekającej ich przyszłości.

The Last Years of the Landed Gentry World: The Snopków Estate and Its Owners at the End of the Second Polish Republic, During the Second World War, and in the Post-War Period. A Case Study

This article examines the history of the Snopków estate and the Piaszczyński family during the Second World War and the post-war period. The discussion of the estate's history in the final years of the Second Polish Republic serves as an introduction. During this period, the estate was owned by Wacław Piaszczyński of the Ostoja coat of arms, who resided at Snopków with his wife and children. The analysis considers the fate of these individuals within the context of wartime realities, Nazi occupation, and the subsequent effects of agricultural reform and communist rule. The post-war history of the Piaszczyński family is traced to the present, thereby linking past and present experiences. Organised both chronologically

⁷⁵ Szerzej *vide*: A. Łoś, *op. cit.*, *passim*.

⁷⁶ K. Jasiewicz, *op. cit.*, s. 7–8.

⁷⁷ Szerzej *vide*: S. Załuski, *Wygnanie z Arkadii*, Ciechanów 2006, *passim*; A. Łoś, *op. cit.*, s. 21–22.

and thematically, the article explores the fate of the landed gentry through the experiences of a single family, a perspective justified by the fact that similar circumstances affected the entire social class under the prevailing political conditions. The article aims to contribute to scholarly discussion and provide a foundation for comparative studies. The research draws on handwritten sources, notably the mortgage registers of the Snopków estate from the Archives of the District Court in Lublin, and on materials from the Lublin Voivodeship Office held in the State Archives in Lublin, as well as on printed sources and relevant literature.

Bibliografia

Źródła i opracowania archiwalne

Archiwum Państwowe w Lublinie

Hipoteka w Lublinie, Snopków Kolonia nr 15, sygn. 1/2605

Starostwo Powiatowe Lubelskie, sygn. 1240, 1244

Urząd Wojewódzki Lubelski, Dział Rolnictwa i Reform Rolnych, sygn. 230, 1429, 2243, 2845

Archiwum Parafialne Kościoła pw. św. Pawła w Lublinie

Akta zmarłych 1931–1938

Archiwum Sądu Rejonowego w Lublinie, Wydział Ksiąg Wieczystych

Dobra Snopków, t. I, sygn. A4327A

Dobra Snopków, t. II, sygn. A4328

Dokumenty do dóbr Snopków, bez sygn.

Archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Lublinie

Niedzielska M., „Zespół pałacowo-parkowy w Snopkowie. Dokumentacja historyczna”, mps, Lublin 1985

Zbiory prywatne

Jakubowska M., „Piaszczyński Waclaw herbu Ostoja”, mps ze zbiorów rodzinnych Jacka Jakubowskiego

„Protokół w sprawie przejęcia na cele Reformy Rolnej na mocy Dekretu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 6.9.1944 r. o wprowadzeniu Reformy Rolnej majątku Jastków”, mps ze zbiorów rodzinnych Marka Łosia

Źródła wywołane

Relacja pisemna Jacka Jakubowskiego, w zbiorach autora artykułu

Źródła drukowane

„Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej” 1921, 1932, 1933, 1934, 1935, 1936, 1944, 1945, 2002.

Łosiowa M., *Dzienniczek 1939–1945*, w: A. Łoś, *Styl życia ziemiaństwa polskiego po II wojnie światowej*, Lublin 2008, s. 105–131.

„Monitor Polski” 1950.

Prywatne Męskie Gimnazjum im. Stefana Batorego („Szkoła Lubelska”) w XXX-lecie, Lublin 1936.

- Rostworowska T., *Za szlakiem mojego życia*, oprac. S.J. Rostworowski, B. Rostworowska, Lublin 2013.
- Rostworowski K., *Zmierzcch Gałęzowa*, oprac. S.J. Rostworowski, Lublin 2007.
- Spis telefonów Warszawskiego Okręgu Poczty i Telekomunikacji na rok 1950*, Warszawa 1950.
- Stecki J., *W obronie prawdy*, Warszawa 1928.
- Wiercieński H., *Opis statystyczny guberni lubelskiej*, Warszawa 1901.
- Wskazania dla brygad robotniczych przy parcelacji majątków*, „Wiadomości Ziemiańskie” 2007, nr 29, s. 30–34.
- Załuski S., *Wygnanie z Arkadii*, Ciechanów 2006.

Opracowania

- Bałabuch R., Łuczyński A., *Rezydencje magnackie i dwory szlacheckie Lubelszczyzny*, cz. 3: *Powiaty: chełmski, krasnostawski, lubelski i świdnicki*, Dęblin 2011.
- Bednarski M.D., *Z dziejów reformy rolnej w Lubelskiem w latach 1944–1946*, „Wschodni Rocznik Humanistyczny” 2004, t. I, s. 229–254.
- Epszstein T., *Zamknięcie historii ziemiaństwa w Polsce*, w: 1944. *Meandry historii*, oprac. M. Bordzół, K. Wilkowicz, G. Antoniuk, Kozłówka 2024, s. 4–10.
- Gapys J., *Niemiecka polityka gospodarcza wobec ziemiaństwa w Generalnym Gubernatorstwie w latach 1939–1945*, „Journal of Humanities and Social Sciences” 2020, nr 1, s. 88–116.
- Gapys J., *Stosunek ziemiaństwa do okupanta niemieckiego w dystrykcie radomskim 1939–1945*, „Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis. Studia Historica” Folia 3, 2001, t. I, s. 149–171.
- Gapys J., Nowak M., *Polityka niemieckich i radzieckich okupantów wobec polskiego ziemiaństwa w latach II wojny światowej*, „Roczniki Humanistyczne” 2009, t. LVII, z. 2, s. 199–215.
- Głowacki L., *Działania wojenne na Lubelszczyźnie w roku 1939*, Lublin 1976.
- Głowacki L., Sikorski A., *Kampania wrześniowa na Lubelszczyźnie. Działania wojenne*, Lublin 1966.
- Golon M., *Terror Armii Czerwonej i NKWD na ziemiach polskich w latach 1944–1945*, „Fides, Ratio et Patrie. Studia Toruńskie” 2019, nr 10/11, s. 70–98.
- Gołaski J., *W 60. rocznicę wprowadzenia tzw. reformy rolnej w Polsce w latach 1944–1945*, „Wiadomości Ziemiańskie” 2004, nr 19, s. 15–17.
- Grabski W., *Dwa lata pracy u podstaw państwowości naszej (1924–1925)*, Warszawa 1937.
- Iwaniak S., *Straty materialne ziemian województwa kieleckiego w wyniku II wojny światowej*, w: *Aktywność gospodarcza ziemiaństwa w Polsce w XVIII–XX wieku*, red. W. Caban, M.B. Markowski, Kielce 1993, s. 193–204.
- Jadacki J.J., *O istocie pieniądza*, „Edukacja Filozoficzna” 2013, t. LVI, s. 97–100.
- Jakubowska M., *Piaszczyński Kazimierz*, w: *Ziemiaństwo polscy XX wieku. Słownik biograficzny*, cz. 4, red. T. Epszstein et al., Warszawa 1998, s. 113–115.
- Jakubowska M., *Piaszczyński Wacław*, w: *Ziemiaństwo polscy XX wieku. Słownik biograficzny*, cz. 4, red. T. Epszstein et al., Warszawa 1998, s. 115–117.
- Jasiewicz K., *Lista strat ziemiaństwa polskiego 1939–1956*, Warszawa 1995.
- Jastrzębski R., *Reforma rolna po drugiej wojnie światowej. Ustawodawstwo państwa polskiego*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2018, t. LXX, z. 1, s. 111–151.
- Jędruszczak H. i T., *Ostatnie lata II Rzeczypospolitej (1933–1939)*, Warszawa 1970.
- Kasiarz A., *Zjazd w Dzikowie w 1927 r.*, „Prace Historyczno-Archiwalne” 2020, t. XXXII, s. 97–109.
- Kęszycki W., *Wystąpienie na seminarium na temat reform rolnych w Polsce*, „Wiadomości Ziemiańskie” 2007, nr 29, s. 30–31.

- Kłapeć J., *Ziemiańscy lubelscy i ich udział w pracach Rady Głównej Opiekuńczej w okresie okupacji niemieckiej 1939–1944*, w: *Studia z dziejów ziemian 1795–1944*, red. A. Kopru-kowniak, Lublin 2005, s. 267–286.
- Kłusek M., *Związki funkcjonalne Natolina z wilanowską nieruchomością ziemską podczas II wojny światowej w świetle materiałów źródłowych*, „*Krakowskie Studia Małopolskie*” 2012, nr 17, s. 151–165.
- Konopka K., *Konieczność reform agrarnych w Drugiej Rzeczypospolitej Polskiej (1918–1939)*, „*Economics and Management*” 2009, t. I, s. 7–19.
- Kostrowicka I., Landau Z., Tomaszewski J., *Historia gospodarcza Polski XIX i XX wieku*, Warszawa 1985.
- Kozłowski H.S., *Fabryki maszyn elektrycznych i transformatorów*, w: *Historia elektryki polskiej*, t. 4, red. K. Kolbiński et al., Warszawa 1972, s. 388–426.
- Leskiewiczowa J., *Do Czytelników książki i Autorów życiorysów*, w: *Ziemiańscy polscy XX wieku. Słownik biograficzny*, cz. 1, red. J. Leskiewiczowa, Warszawa 1999, s. VII–X.
- Leskiewiczowa J., *Uwagi wstępne*, w: *Ziemiańscy polscy XX wieku. Słownik biograficzny*, cz. 3, red. J. Leskiewiczowa, Warszawa 1996, s. V–IX.
- Leszczyński A., *Ludowa historia Polski*, Warszawa 2020.
- Leśniewska J.E., *Dobra ziemskie Łęczna i majątki w okolicach Łęcznej w dwudziestoleciu międzywojennym. Przemiany własnościowe, gospodarcze i społeczne*, w: *Dzieje biurokracji. Ziemiaństwo i biurokracja*, t. 11, red. M. Kruszyński i T. Osiński, Lublin 2020, s. 81–155.
- Leśniewska J.E., *Łańcuchów. Dobra ziemskie i ich właściciele (XIV–XX w.)*. *Od Kuropatwów do Stekich*, Lublin 2016.
- Łoś A., *Styl życia ziemiaństwa polskiego po II wojnie światowej*, Lublin 2008.
- Łoś A., Łoś M., *Życie majątku ziemiańskiego w Generalnym Gubernatorstwie w latach 1939–1945*, w: *Ziemiaństwo na Lubelszczyźnie V*, red. H. Łaszkiwicz, Lublin 2012, s. 194–208.
- Łoś P.S., *Szkice do portretu ziemian polskich XX wieku*, Warszawa 2005.
- Łukasiewicz J., *Krach na giełdzie. Zarys historii kryzysów ekonomicznych*, Warszawa 1967.
- Machalek M., *Przemiany polskiej wsi w latach 1918–1989*, „*Klio*” 2013, t. XXVI, s. 55–80.
- Madajczyk Cz., *Polityka III Rzeszy w okupowanej Polsce*, t. 1–2, Warszawa 1970.
- Mańkowski Z., *Lata wojny i okupacji 1939–1944*, w: *Dzieje Lubelszczyzny*, t. 1, red. T. Mencil, Warszawa 1974, s. 791–883.
- Mańkowski Z., *Lubelszczyzna w latach drugiej wojny światowej (charakterystyka ogólna, rola historyczna, stan badań i postulaty badawcze)*, „*Rocznik Lubelski*” 1969, t. XII, s. 9–45.
- Mich W., *Ideologia polskiego ziemiaństwa 1918–1939*, Lublin 2000.
- Mieszczankowski M., *Rolnictwo II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1983.
- Osiński T., *„Złamać opór obszarników”. Ziemiańscy Lubelszczyzny aresztowani w 1944 r. w związku z realizacją reformy rolnej*, „*Wiadomości Ziemiańskie*” 2011, nr 48, s. 6–11.
- Osiński T., *Rolnictwo*, w: *Dzieje Lubelszczyzny 1944–1956. Aspekty społeczne, gospodarcze, oświatowe i kulturalne*, red. T. Osiński, M. Mazur, Lublin 2017, s. 345–366.
- Osiński T., *W oczekiwaniu na wywłaszczenie. Warunki życia i pracy w majątkach ziemiańskich na Lubelszczyźnie. Pomiędzy lipcem a październikiem 1944 r.*, w: *Ziemiaństwo na Lubelszczyźnie V*, red. H. Łaszkiwicz, Lublin 2012, s. 209–221.
- Osiński T., *Ziemiaństwo – warstwa społeczna w likwidacji*, w: *Dzieje Lubelszczyzny 1944–1956. Aspekty społeczne, gospodarcze, oświatowe i kulturalne*, red. T. Osiński, M. Mazur, Lublin 2017, s. 99–112.
- Paczkowski A., *Pół wieku dziejów Polski 1939–1989*, Warszawa 1996.
- Piaszczyński W., *Anatomia pieniądza*, Warszawa 2004.
- Pietrzak M., *Druga Rzeczpospolita*, w: *Historia ustroju i prawa polskiego*, oprac. J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, Warszawa 2005, s. 461–580.
- Piętka B., *Reforma rolna 1944, czyli koniec polskiego feudalizmu*, „*Przegląd*” 2024, nr 37, s. 26–29.

- Pruski W., *Dwa wieki polskiej hodowli koni arabskich (1778–1978) i jej sukcesy na świecie*, Warszawa 1983.
- Pruski W., *Hodowla zwierząt gospodarskich w Królestwie Polskim w latach 1815–1918*, t. 1–3, Warszawa 1967–1969.
- Przegaliński A., *Blaski i cienie pierwszych lat Niepodległej. Dzieje dóbr Snopków w latach 1918–1925*, w: *Jastków i okolice w walce o wolną i niepodległą. Ludzie, miejsca, wydarzenia*, red. C. Taracha, Lublin 2018, s. 31–46.
- Przegaliński A., *Dwór ziemiański na Lubelszczyźnie w epoce przemian gospodarczych i społecznych (Dzieje dóbr Snopków w XIX i w I połowie XX wieku)*, Lublin 2016.
- Przegaliński A., *Ocalić od zapomnienia. Studia z dziejów ziemian z Jastkowa i okolic w XIX i XX wieku*, Lublin 2026.
- Radzik T., *W okresie okupacji niemieckiej 1939–1944*, w: T. Radzik, W. Śladkowski, G. Wójcikowski, W. Wójcikowski, *Lublin. Dzieje miasta*, t. 2: *XIX–XX wiek*, Lublin 2000, s. 227–310.
- „*Rewolucja społeczna*” czy „*dzika przebudowa*”? *Przekształcenia własnościowe w Polsce w latach 1944–1956 i ich społeczne skutki*, red. T. Osiński, Lublin 2014.
- Roszkowski W., *Gospodarcza rola większej prywatnej własności ziemskiej w Polsce 1918–1939*, Warszawa 1986.
- Roszkowski W., *Przekształcenia społeczne i gospodarcze w Polsce w latach 1944–1989*, w: *PRL od lipca 44 do grudnia 70*, red. K. Persak, P. Machcewicz, Warszawa 2010, s. 83–106.
- Roszkowski W., *Rolnictwo i leśnictwo*, w: *Problemy gospodarcze II Rzeczypospolitej*, red. K. Kozłowski, Warszawa 1989, s. 95–150.
- Rudnicki Sz., *Walka sanacji o ziemiaństwo – rozmowy Sławka z ziemianami (wrzesień–grudzień 1927 r.)*, w: *Historia XIX i XX wieku. Studia i szkice. Prace ofiarowane Henrykowi Jabłońskiemu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. A. Garlicki, J.R. Szaffik, M. Wojciechowski, Wrocław–Warszawa–Kraków 1979, s. 182–195.
- Schwaneberg S., *Eksploatacja gospodarcza Generalnego Gubernatorstwa przez Rzeszę Niemiecką w latach 1939–1945*, „*Pamięć i Sprawiedliwość*” 2009, nr 1, s. 153–154.
- Sikorski A., *Kampania wrześniowa na Lubelszczyźnie. Zarys ogólny*, cz. 1, Lublin 1966.
- Sitkiewicz D., *Problem napadów na dwory i folwarki na terenie Generalnego Gubernatorstwa (bez Galicji) w okresie okupacji niemieckiej w latach 1939–1945*, „*Wschodni Rocznik Humanistyczny*” 2018, t. XV, nr 3, s. 175–197.
- Skarżyński Ł., *Dekret PKWN o reformie rolnej 1944 r. na przykładzie północnego Mazowsza – ziemia pułtuska*, „*Miscellanea Historico-Juridica*” 2016, t. XV, z. 1, s. 129–154.
- Skomorowska H., *Kłopoty z zabytkami*, „*Ziemia Jastkowska*” 2008, nr 1, s. 33.
- Soborska M., *Szkice z dziejów Kluczkowic*, Lublin 1998.
- Stanek-Lebioda B., *Zachowane dwory ziemiańskie Lubelszczyzny – nie wszystko minęło*, w: *Ziemiaństwo na Lubelszczyźnie*, oprac. R. Maliszewska, Kozłówka 2001, s. 99–117.
- Stasiak A., Bajda Z., *Hodowla świń na Lubelszczyźnie*, „*Trzoda Chlewna*” 2001, t. XXXIX, nr 8–9, s. 20–26.
- Stawicki R., *Prawa i wolności obywatelskie w Polsce po 1918 r. w świetle rozwiązań konstytucyjnych – zarys historyczno-prauny*, Warszawa 2011, <https://www.senat.gov.pl/gfx/senat/pl/senatopracowania/25/plik/ot-607.pdf> (dostęp: 11 III 2025).
- Studziński J., *Czteroletni program opieki nad zabytkami dla Gminy Jastków na lata 2019–2022*, Lublin 2018, „*Dziennik Urzędowy Województwa Lubelskiego*” 2018, poz. 4304, https://edziennik.lublin.uw.gov.pl/WDU_L/2023/297/oryginal/akt.pdf (dostęp: 10 III 2025).
- Śródka A., *Uczni polscy XIX i XX stulecia*, t. 2, Warszawa 1995.
- Trzewik M., *Z historii zabytkowego założenia rezydencjonalnego w Snopkowie*, cz. 1, „*Dolina Ciemięgi*” 1998, nr 4, s. 15–17.
- Turzyński M., *Rachunkowość uwikłana w grabież. Przykład przedsiębiorstw objętych zarządem powierniczym w Generalnym Gubernatorstwie*, „*Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości*” 2023, t. XLVII, nr 1, s. 173–201.

- Wierzbička E., *Marta z Budnych Łosiowa (1898–1969) i jej dwór w Niemczech w latach 1939–1944*, w: *Ziemiaństwo na Lubelszczyźnie III*, t. 1, red. H. Łaskiewicz, Lublin 2007, s. 340–360.
- Wiśniewski S., *Dobrucki Stanisław Antoni Walerian*, w: *Słownik biograficzny miasta Lublina*, t. 1, red. T. Radzik, J. Skarbek, A.A. Witusik, Lublin 1993, s. 72–73.
- Włodarczyk W., *Bratów Marii Kleniewskiej*, w: M. Kleniewska, *Wspomnienia*, oprac. W. Włodarczyk, Wilków 2002, s. 130–166.
- Wrona J., *Ustanowienie systemu komunistycznego w Polsce*, w: *PRL od lipca 44 do grudnia 70*, red. K. Persak, P. Machcewicz, Warszawa 2010, s. 37–80.
- Z dziejów Snopkowa*, „Gazeta Jastkowska” 2024, nr 2, s. 19.
- Zienkowski L., *Przemysł elektrotechniczny w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Charakterystyka ogólna*, w: *Historia elektryki polskiej*, t. 4, red. K. Kolbiński et al., Warszawa 1972, s. 195–212.
- Ziętara W., *Spółeczny czy ekonomiczny charakter reform rolnych w Polsce w okresie między- i powojennym*, „Roczniki Naukowe Ekonomii Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich” 2015, t. CII, z. 1, s. 31–58.
- Zugaj L., *Aktywność gospodarcza mieszkańców gminy Jastków do 1939 r.*, Jastków 2021.
- Zugaj L., *Dzieje Jastkowa i okolic od zarania do 1939 r.*, Lublin 2000.

Netografia i wydania elektroniczne

minuw.edu.pl

Nejman E.H., *Szlachta sieradzka XIX wieku. Herbarz*, 2017, <http://www.tpzw.pl/?herbarz-szlachty-sieradzkiej-xix-wieku,21> (dostęp: 10 III 2025)

repo.pw.edu.pl

ukraina.strony.uw.edu.pl

Andrzej Przegaliński – doktor habilitowany, profesor uczelni, pracownik Katedry Historii XVI–XIX w. i Europy Wschodniej w Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Jego zainteresowania badawcze koncentrują się wokół historii społeczno-gospodarczej ziem polskich w XIX i w pierwszej połowie XX w., dziejów chłopskiej wsi i ziemiaństwa oraz historii miast i miasteczek w epoce zaborów. E-mail: prz3761@umcs.pl

Andrzej Przegaliński – PhD hab., university professor, employee of the Department of 16th–19th-Century History and Eastern Europe at Maria Curie-Skłodowska University in Lublin. His research interests focus on the socio-economic history of Polish lands in the 19th and first half of the 20th century, the history of the peasant village and landed gentry, and the history of cities and towns in the era of partitions. E-mail: prz3761@umcs.pl